Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

3|2018

Petr Pithart: „Na Podkarpatské Rusi jsme poznávali i sami sebe." | Ivan Pop píše pozdravný list Republice | Vladimír Kuštek hodnotí odkaz Čechů a Slováků zanechaný na Podkarpatské Rusi | Jan Čopík o říjnu 1918 a 1938 | Jakub Vlach: Židovské transporty z Podkarpatské Rusi | Kateřina Bezdíčková o školství za 1. republiky na Podkarpatsku

Nejen vzpomínání

Odborné konference a diskusní fóra, výstavy, koncerty či divadelní představení – zkrátka početné kulturní a společenské aktivity ve veřejném prostoru se letos téměř po celý rok zaměřují k významnému stoletému výročí vzniku československého státu. Také podzimní číslo našeho časopisu věnuje tomuto jubileu hodně prostoru.

Poprosili jsme politologa a někdejšího politika Petra Pitharta, aby řekl pár slov k podkarpatoruskému tématu; rádi otiskujeme pozdrav historika Ivana Popa; nad působením první republiky na Podkarpatsku se zamýšlí náš spolupracovník Vlado Kuštek.

Ale nejen časopis, také například výstava Spřízněni volbou, kterou pořádáme společně se Slovanskou knihovnou Národní knihovny v Praze, je zaměřena k dějinám Československa, konkrétně k podnětům, které české kultuře přineslo soužití našich zemí se zemí pod Karpaty.

Přitom nejsme zdaleka sami, koho toto téma zajímá a inspiruje. Přesvědčujeme se o tom stále, nejen v jubilejních letech. V první řadě se mu samozřejmě věnují Rusíni žijící v Česku a na Slovensku, také však široká (nejen odborná) veřejnost, a také osobnosti a instituce kulturní a umělecké oblasti. Pro příklad nemusíme chodit daleko: např. Mezinárodní festival dokumentárních filmů v Jihlavě, který probíhá v posledních říjnových dnech, letos ve zvláštní sekci představí filmy, zachycující Podkarpatskou Rus, Národní galerie na své jubilejní výstavě První republika od 24. října připomíná i podkarpatoruské výtvarníky.

Koncerty, výstavy či vědecká setkání nejsou pouhým nostalgickým vzpomínáním, ale významnými kulturními počiny, které obohacují kulturní kalendář i celý náš veřejný život. Rádi bychom k tomu přispěli i my.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto Rudolf Hůlka, ze sbírek Slovanské knihovny NK

Průvod zástupců Pokarpatské Rusi Prahou, 30. léta 20. století

Na Podkarpatské Rusi jsme poznávali i sami sebe

PETR PITHART má dlouhodobě vřelý vztah k Podkarpatské Rusi. Politolog a historik, někdejší předseda české vlády a předseda Senátu Parlamentu ČR, přednáší nyní na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Je autorem řady publikací, např. Obrana politiky, Osmašedesátý, Dějiny a politika, Devětaosmdesátý atd. Před lety jsme byli při tom, když v Užhorodě odhaloval bustu TGM. Pana docenta jsme poprosili o rozhovor, o jubilejní zamyšlení při příležitosti stého výročí vzniku ČSR.

Když se ohlížíme za uplynulým stoletím, které události či jevy můžeme podle vás hodnotit s uspokojením?

Třeba právě působení republiky na Podkarpatské Rusi. Rusíni v Americe zprvu váhali, ke komu se přidat, jestli k Maďarům nebo k Čechoslovákům. Imponoval jim Masaryk, a také proto se nakonec rozhodli, že chtějí k nové republice. A já bych řekl, že jsme se toho úkolu, který jsme měli v dějinách poprvé a naposledy – tedy mít na starosti něco jako svěřenecké území – zhostili dobře. Obstáli jsme. Myslím, že na to můžeme být docela hrdi. A hrozně mě mrzí, že se k tomu málo vracíme. O našem působení na Podkarpatsku většina lidí snad ani neví.

Máte k Podkarpatsku očividně příznivý vztah, osvědčil jste ho například když jste se jako politik účastnil v roce 2002 odhalení busty TGM v Užhorodě. Jak vzpomínáte na svůj tehdejší pobyt ?

Když jsem tam byl, tak všude, dokonce i na ulicích, nám staří lidé říkali: „Když bylo Československo, bylo dobře." Stalo se nám dokonce, že někteří začali notovat československou hymnu. A jiní zase smutně pravili: „Čechov ni jevrejev u nas voobšče net…"

Pokračování na straně 2

Národní knihovna ČR - Slovanská knihovna a Společnost přátel Podkarpatské Rusi
Vás zvou na zahájení výstavy ke 100. výročí vzniku Československa

Spřízněni volbou

Podkarpatské a rusínské inspirace
a výzvy v české literatuře

čtvrtek 1. listopadu v 17 hodin

Výstava potrvá do 10. 1. 2019
pondělí – sobota, 9–19 hodin

Národní knihovna ČR
Klementinum 190/5, Praha 1

Zamyšlení k výročí 28. října 1918

V říjnu 1918 byl prohlášen československý stát. Po sto letech je to jistě příležitost k zamyšlení a bilancování. Především je třeba říci, že není žádná alternativní historie. Hybatelé dějů podzimu 1918 mohli jen těžko předvídat, že se na scéně dějin za pár let objeví nějaký Hitler či Stalin, že je Československu vyměřeno jenom poměrně krátké období a že ani ve své okleštěné podobě nepřežije dvacáté století.

České země patřily před první světovou válkou do liberálního Předlitavska (západní část Rakouska-Uherska). Rozvíjela se ekonomika, čile kvetl spolkový život a do centrálního vídeňského parlamentu se volilo na základě všeobecného a rovného volebního práva. Čeští poslanci tak byli značnou politickou silou. Podmínky na Slovensku a Podkarpatské Rusi (tedy ve východní části Rakouska-Uherska, tzv. Zalitavsku) byly o poznání horší. Slováci a Rusíni se do parlamentu v Budapešti v důsledku nerovného volebního práva prakticky neměli šanci dostat.

Po roce 1918 to Československo napravilo. Budovala se infrastruktura, úspěšně se překonávala negramotnost a postupně rostla místní inteligence. Přes značnou snahu však první Československá republika nenašla společnou řeč se všemi svými národy a národnostmi. Problémy prohloubila ekonomická deprese a nedostatečné mezinárodní ukotvení vedlo k tragédii konce třicátých let. Na Podkarpatí se vrátili Maďaři. Až v době jejich vlády (v roce 1941) byl dokončen proces kodifikace rusínského jazyka. Po německé okupaci Maďarska však byla do vyhlazovacích táborů deportována většina Židů, a to i z Podkarpatské Rusi.

Posléze, na podzim 1944, přišla sovětsko-ukrajinská anexe Podkarpatské Rusi. Sovětizace a následná ukrajinizace skoro zadupaly rusínské národní povědomí. Ještě i dnes jsou rusínští aktivisté bez nadsázky hrdinové, někdy menší, ale někdy i větší.

Nabízí se tak otázka: stálo to všechno za to? Rakousko bylo určitou hrází východní a do jisté míry i západní rozpínavosti. Po rakousko-uherském vyrovnání lze však jen obtížně označit východní část říše pro Rusíny a Slováky za útulný domov. Byť o čistkách jako za Stalina se pánům v Budapešti ani nezdálo. Jaké by bylo Rakousko po první světové válce? Lepší či horší? To je právě ta nepředvídatelná „alternativní" historie.

Z dnešního pohledu dvacáté století pro české země a Slovensko přes všechny své hrůzy nakonec do velké míry dopadlo dobře. Mezinárodní ukotvení je díky EU a NATO ve srovnání s meziválečným obdobím neporovnatelně lepší. Na Podkarpatské Rusi je ale vše složitější. Ani současná Ukrajina není pro mnohé Rusíny bůhví jak útulným domovem. Vídeň, Budapešť i Praha mají myslím jakousi morální povinnost udělat alespoň něco pro to, aby se to v rámci ukrajinského státu změnilo. Pro nás v České republice je to jeden z odkazů 28. října 1918.

JAN ČOPÍK

Na Podkarpatské Rusi jsme poznávali i sami sebe

Dokončení ze strany 1

Jistě jste se setkal i se stopami působení českých architektů a stavitelů.

Ano, viděl jsem, co všechno tam po nás zůstalo. A řeknu vám, že jsem se neubránil dojetí. Sedíme teď spolu na půdě Právnické fakulty, kde nám po dvaceti letech konečně opravili výtah páter noster. Přitom jsem si vzpomněl, že když jsme byli v Užhorodě ve velké administrativní budově – na někdejším Zemském úřadě, který také postavili Češi v době Československé republiky, jezdil tam taky podobný páter noster. Já se na něj vyptával, a moji průvodci říkali, no jasně, to je vaše dílo!

A jezdí od té doby, kdy ho instalovali. Tak to jsem byl teda hrdej i dojatej! Myslím, že pro hrdost bychom měli dost důvodů, ale už jsme toho hodně propásli.

Vždyť uplynulo mnoho let a stopy po nás na Podkarpatsku jsou stále slabší a slabší.

Ve vzpomínkách pamětníků se lze dočíst, že v té zemi vládla kdysi mezi příslušníky různých národností, etnik i náboženství pozoruhodná tolerance.

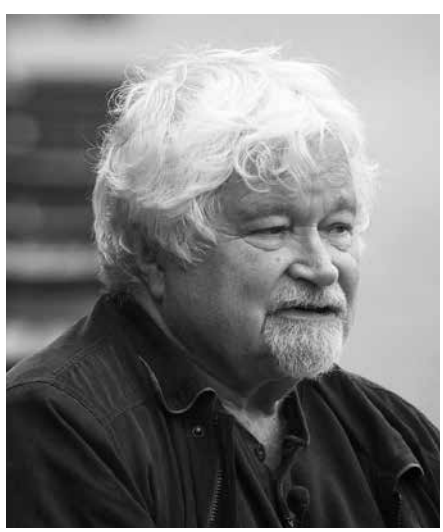

Myslím, že právě Podkarpatská Rus by mohla posloužit jako důkaz, že jsme byli za první republiky schopni dělat velkorysou národnostní politiku. A také že jsme své přítomnosti nezneužili, nechovali se jako „koloniální mocnost". Na to bychom měli víc vzpomínat. Jestli to ještě vůbec jde. Teď tam lidé jezdí obdivovat přírodu, taky moje vnučka se nedávno prošla po poloninách, po nádherných karpatských horách. Ale nevím, jestli si mladá generace uvědomuje civilizační přínos svých předků.

Zkusme ale onen „civilizační přínos" trochu obrátit: také Podkarpatská Rus něco dávala historickým zemím. Inspirovala spoustu Čechů ke kreativitě, ke kvalitním výkonům. Na to se možná taky zapomíná – že země a její obyvatelé poskytli řadě osobností z oblasti kultury a umění podněty, náměty, témata. Díky podkarpatským inspiracím vzniklo mnoho knih, prózy i poezie, filmy, výtvarná díla i soubory fotografií. Funguje to ostatně dodnes.

Jistě, národnostně a kulturně pestrý stát – to je vždycky vzájemné obohacování. My jsme tam poznávali i sami sebe. Jací jsme v nových, pro nás nezvyklých rolích. Objevovali jsme jiné lidi, jinou krajinu, jinou kulturu. Já si vždycky myslím, že to je přínosné a nedá se to nahradit jen pouhou turistikou. Češi jsou posedlí cestováním, ale něco jiného je s tím národem žít, dohodnout se s ním, podílet se s ním na moci. To je těžké, ale úžasně povznášející.

Jenže dějiny pak šly jinudy.

My jsme to prostě vzdali. My dneska žijeme poprvé v tisíciletých dějinách v něčem, čemu říkejme státní dům, sami. Nikdy jsme ve státních domech sami nebyli, ať se jmenovaly jakkoliv a ať už jim vládl kdokoliv – dynastie, čeští králové, to je jedno. Vždycky jsme v tom domě žili s jinými. A to nás utvářelo. A teď, přesně od 1. ledna 1993, žijeme poprvé sami. Ani jsme si to nějak neuvědomili. Dejme si pozor na to, abychom jednou nebyli úplně osamocení, třeba i v té Evropě. Zatím to totiž nevypadá, že bychom byli ochotni se s ní solidarizovat v těžkých chvílích, jako jsou poslední léta, kdy Evropu zaplavují migranti. To je asi už důsledek toho, že jsme sami a zvykáme si, jako že nám to stačí. No, za dobrého počasí nám to může stačit, ale nebude pořád dobré počasí.

ap

Akademie národnostních menšin zve na diskusi u kulatého stolu na téma

Československo a národnostní menšiny: mýty a skutečnost

pořádanou u příležitostí 100. výročí vzniku ČSR,
Setkání se bude konat **31. října 2018 od 10,00 hodin**
v společenském sále Domu národnostních menšin (Vocelova 602/3, Praha 2).

Děkujeme, Republiko!

Je až neuvěřitelné, že my, prvorepublikové děti, kterým je už 80 i více let, oslavujeme stoleté výročí vzniku Československa. Ve většině případů se zdůrazňuje, že ČSR byla státem dvou národů, Čechů a Slováků. Mnozí přitom zapomínáji na třetí národní státotvornou složku státu vzniklého po první světové válce – na Rusíny, jejichž vlast, nazvanou versailleskými mírotvorci „území jihokarpatských Rusínů", byla na přání samotných Rusínů připojena k ČSR. Byla to možná i náhoda, ale náhoda šťastná, výjimečná v strastiplných dějinách regionu. Za její využiti my, Rusíni, děkujeme zakladatelům Československé republiky, v první řadě jejímu prvnímu prezidentu T. G. Masarykovi, jenž vynaložil maximum úsilí, aby přesvědčil vítězné mocnosti o nutnosti připojení „kraje jihokarpatských Rusínů" k ČSR. Země Rusínů neměla dosud ani jmeno, dostala ho od vlády ČSR v dokumentu týkajícím se jeho statutu, v Generálním statutu pro organizaci a administraci Podkarpatské Rusi. Děkujeme za krásný název naší vlasti!

Rusíni se ocitli v civilizačně evropský vyvinuté československé společnosti, jež dosáhla svého vrcholu v národně emancipačním procesu, vytvořila vlastní stát, i když územně dost zvláštní, neboť sjednotila tři různé národní celky se zcela odlišnou sociální a politickou strukturou. Odlesk pozitivní české národní euforie a urychlený vývoj emancipačního procesu slovenského národa padal i na rusínskou společnost, pomáhal jí překonávat staleté zaostávání.

ČSR ziskala zanedbaný kraj, jehož obyvatelé, zvlášť venkov, existovali na patriarchální úrovni. Vláda ČSR musela urychleně zaplnit tuto mezeru a konsolidovat poměry na Podkarpatské Rusi. Proto byly sem poslany tisice úředniků, vojaků, ale i lékářů, učitelů, příslušníků divize Čs. červeného kříže likvidujících nemoci zanechané válkou, zeměměřičů nadělujících bezzemkům půdu znárodněnou velkostatkářům. Přijížděli národohospodáři, kteři učili rusínské gazdy modernímu hospodářeni, snažili se je zapojit do tržních vztáhů a tim je zbavit nekalých praktik lichvářů.

Československá administrativa se soustředila na řešení palčivých sociálních a hospodářských otázek, na rozvoj infrastruktury měst a země jako celku, na výstavbu nemocnic a škol. Výrazné stopy této činnosti existuji v podkarpatských městech dodnes; jsou to celé čtvrti obytných a administrativních budov, postavených podle projektů významných českých i slovenských architektů. Také jim patři naše poděkování.

Demokratická atmosféra první republiky a vysoká duchovní úroveň objevily pro Rusíny krásy její vlastní země. Napomohly zrození zvláštního fenoménu v kultuře střední Evropy – podkarpatské malířské školy, která měla evropskou úroveň a zapsala se do dějin jako výraz národního ducha Rusínů.

Velký zájem o podkarpatský kraj a jeho lid projevili čeští vědci. Národnostní mozaika, panenská příroda, patriarchální způsob hospodaření, originálnost lidových zvyků a obyčejů, bohatý kolorit lidového umění a vedle toho odvěká chudoba kraje, zvlášť jeho horských částí, to vše lákalo české vědce a dávalo živnou látku jejích postřehům, úvahám a názorům. Čeští odborníci začínali už od roku 1922 vědecký výzkum Podkarpatské Rusi především na poli národopisném, geografickém, archeologickém a historickém. Vydávali encyklopedická díla, sborníky či odborné studie. Děkujeme jim!

Neúnavným propagátorem rusínské kultury a děl rusínských spisovatelů mladé generace byl např. český literární kritik A. Hartl. Vydal encyklopedicky koncipované dějiny rusínské literatury, sestavil a přeložil první českou antologii literatury Podkarpatské Rusi, analyzoval jazykovou situaci na Podkarpatské Rusi.

V roce 1935 založil český básník a literární kritik J. Zatloukal v Bratislavě *Klub přátel Podkarpatské Rusi* a *Podkarpatské nakladatelství*, v roce 1936 časopis Podkarpatoruská revue. Prostřednictvím tohoto časopisu byl

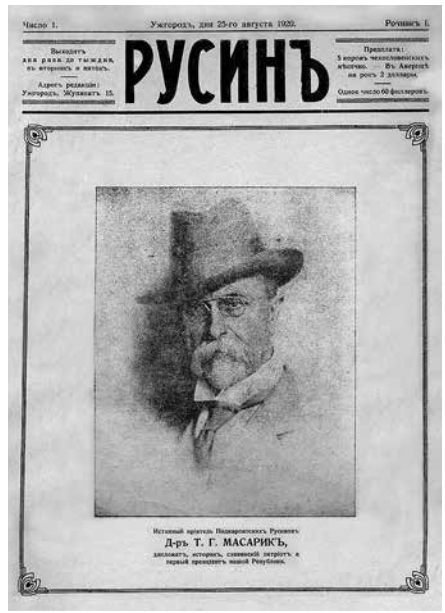
Часопись 1. Ужгородъ, дня 25-го августа 1920. Рочникъ I.

РУСИНЪ

Д-ръ Т. Г. МАСАРИКЪ,

TGM na titulní straně rusínského časopisu z roku 1920

čtenář v celém Československu seznamován s tvorbou mladých rusínských spisovatelů, na stránkách periodika se diskutovaly problémy rusínské společnosti. Monumentálním dílem, které J. Zatloukal uspořádal a redigoval, se stál encyklopedický almanach *Podkarpatská Rus* (1936), vydaný pod patronátem vlády ČSR. Vědeckému výzkumu Podkarpatské Rusi přispěl rovněž Slovanský ústav v Praze, jehož součásti se stala *Společnost pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi*, založena profesorem K. Chotkem. Vypracoval projekt a stal se hlavním redaktorem sborníku *Carpatica*, na jehož stránkách publikoval materiály z dějin, kultury, národopisu a geologie Slovenska a Podkarpatské Rusi. Děkujeme českým vědcům!

Tragický rok 1938, mnichovská katastrofa předčasně ukončily tento velmi nadějný vývoj malé země v neklidné střední Evropě. Děkujeme ti naše První republiko za těch neopakovatelných 20 let svobody!

IVAN POP

Stále aktuální odkaz našich předků na Podkarpatské Rusi

Předválečné dvacetiletí 20. století, kdy Podkarpatská Rus byla součástí naší společné vlasti, bylo v mnoha ohledech příznivé pro zdejší většinový národ – Rusíny. Především proto, že země se poprvé v historii stala samostatnou administrativní jednotkou a byla vymezena ve svých hranicích.

Výsledky československého úsilí

Bylo nepochybně velkým úspěchem, že se pražské vládě podařilo za období let 1919–1922 stabilizovat poměry a zmírnit hospodářské a sociální následky 1. světové války. Dalším, možná ještě významnějším výsledkem, bylo vytvoření podmínek pro posílení národního obrození Rusínů. Po ukončení uherského období bylo v r. 1920 v zemi zjištěno 68 % negramotných obyvatel starších 15 let. Za dvacet následujících let zaznamenala Podkarpatská Rus v oblasti vzdělání značný pokrok – negramotnost klesla pod 20 %. Povinná školní docházka byla prodloužena ze 6 na 8 let, počet obecných, středních a odborných škol se téměř zdvojnásobil – na 850. Mladí Rusíni přicházeli od r. 1920 na vysokoškolská studia na české a slovenské univerzity. Ze všech maturantů z Podkarpatska se každý čtvrtý zapisuje na vysoké školy. Po studiích se většina z nich vrací domů – byli to inženýři, právníci, lékaři či agronomové.

Pokud jde o svobodu náboženského vyznání, ta byla ústavně zaručena všem občanům. V zemi legálně působila desítka církví a náboženských organizací, rostl i vliv pravoslaví. Podkarpatsko se otevíralo novým duchovním proudům v politice, umění, kultuře, architektuře, dokonce i v astronomii. Díla malířů a výtvarníků jako Bokšaj, Erdélyi, Kocka, Manajlo, Borecký dosahovala evropské úrovně a dnes představují národní pokladnici umění.

Na tomto místě je třeba se zmínit o významné sociální a zdravotní pomoci, kterou uskutečňovala pražská vláda. Již v letech 1921–1924 byly prováděny stravovací akce v chudých oblastech Verchoviny. V pěti městech byly založeny domovy Čs. červeného kříže pro děti – sirotky. Nelze opomenout významný podíl lékařů – specialistů z historických zemí při zabezpečování zdravotní a hygienické péče pro obyvatele. Vzdejme hold těm, kteří působili v tomto období v zemi a zasadili se o významný pokrok v této oblasti: Dr. Pintovi, zdravotnímu referentu pro Podkarpatskou Rus, primářům nově vybudovaných nemocnic v Mukačevě (B. Albertovi, V. Pejšemu), v Berehově (S. Veselému), v Slatinských Dolech (A. Hartmannovi) nebo řediteli Dětského domova v Mukačevě J. Frantálovi.

Pokračování na str. 4

Stále aktuální odkaz našich předků na Podkarpatské Rusi

Dokončení ze str. 3

I na Podkarpatské Rusi byl zaznamenán hospodářský a technický pokrok, i když oproti historickým zemím postupoval poněkud mírnějším tempem. Většina okresních měst, kde byly vybudovány nové úřady, obytné budovy, školy, obchody nebo podniky, získala novou tvář (urbanistický komplex v užhorodském Galagu je nesporně čtvrť evropského významu). Byla modernizována silniční, železniční a telefonní síť včetně výstavby desítek mostů. Zvyšovalo se technické vybavení zemědělských usedlostí, zejména v nížinatých oblastech země. Obrazně řečeno, i do zaostalých oblastí východních Karpat přicházelo 20. století se svými vymoženostmi, i když zvolna.

Slováci na Podkarpatské Rusi

Je také na místě otázka, do jaké míry byla na Podkarpatsku vnímána přítomnost Slovenska. Počet Slováků v zemi se v r. 1930 pohyboval kolem 20.000, nejvíce jich žilo v Užhorodě a okolí, Novém Klenovci u Mukačeva, v Seredném, Antalovcích, Dovhém. V oblastech s vyšší koncentrací Slováků působily slovenské školy a také slovenští katoličtí nebo evangeličtí duchovní. Je také skutečností, že Slováci pracovali v různých funkcích ve státní a veřejné správě (i když jejich podíl nebyl vysoký), ve zdravotnictví, dopravě, v celostátních organizacích. Nemalá část z nich sloužila i ve vojenských posádkách (např. budoucí generálové M. Ferjenčík a J. Nosko v 10. jezdeckém pluku v Berehově). Bylo pro mě zajímavým zjištěním, že prvním malířem, který objevil krásy Podkarpatska, byl v letech 1920–1921 věhlasný J. Alexy – o několik let dřív než známí čeští umělci. Jeho slovenskými následovníky byli M. Benka, I. Weiner-Kráľ a někteří další. Na etnografickém výzkumu země se již od poloviny 20. let podílel neméně známý Čechoslovák K. Plicka, v té době významný etnograf Matice Slovenské. Výrazné stopy na Podkarpatsku zanechal architekt Ľ. Oelschlager, který stál v čele předválečné košické moderny. Uveďme také, že na východním Slovensku žilo v té době přes 91.000 Rusínů, v Prešově se nacházelo rusínské gymnázium, sídlil zde řeckokatolický biskup. Snahy některých rusínských radikálních kruhů o posunutí zemské hranice mezi oběma zeměmi ve prospěch Podkarpatské Rusi se setkávaly s odmítavým postojem nejen Slováků, ale i pražské vlády. To mohl být rušivý prvek v jinak přátelských vztazích mezi oběma národy. Při celkovém hodnocení angažovanosti Slováků nelze opomenout skutečnost, že Slováci měli po r. 1919 hodně práce při modernizaci své země a potřebovali k tomu vychovat vlastní kádry, opírajíce se také o českou pomoc. I z těchto důvodů byly aktivity Slováků na Podkarpatsku objektivně nižší než Čechů.

Nedostatky a brzdící faktory

Za čs. éry se nepodařilo vyřešit všechny problémy. Autonomie byla uskutečněna až na podzim r. 1938 (připomeňme však, že za maďarského nebo sovětského období, nemluvě o současnosti, se země nedočkala autonomie nikdy). Pokud jde o čechizaci Podkarpatska, která byla často kritizována z některých domácích i zahraničních kruhů, je na místě otázka: a jak jinak bylo možné řešit otázku širší politické, hospodářské a sociální integrace Podkarpatska v republice? Alespoň základní míra znalosti češtiny byla pro Rusíny a jiné národnosti v Podkarpatsku nezbytná, pokud měli ambice uplatnit se nejen na Podkarpatsku, ale i v širším prostoru Československa. Snad nejlépe to chápali tamní Židé – obchodníci.

Pražské vládě se dala vytknout nedůslednost ve školské politice; ne snad v obsahu nebo osnovách, ale při řešení, v jakém jazyce se prováděla výuka žáků a studentů: v ruském, ukrajinském nebo tzv. místním. Od počátku 20. let bylo v podkarpatských školách uplatňováno několik koncepcí jazykové výuky – podle gramatiky Sabova, Vološina nebo Paňkeviče. V mnoha případech probíhal vyučovací proces rusky, rusínsky nebo ukrajinsky podle toho, kdo se k jaké národnosti hlásil v profesorském nebo učitelském sboru. Jazyková nesourodost ve vyučovacím procesu vytvářela podhoubí pro rusínsko-ukrajinský spor, který ke konci 30. let přerostl do politické roviny.

Nedostatkem hospodářské politiky na Podkarpatsku bylo přetrvávání nízké ceny práce a málo pracovních příležitostí, zejména v hornatých oblastech země. Tyto faktory omezovaly možnosti pro zvýšení životní úrovně. Podle stavu z r. 1930 se jen 12% obyvatelstva zaměstnávalo průmyslem a živnostmi. Závody na Podkarpatsku byly nuceny hájit svou existenci v konkurenčním boji s rozvinutým českým průmyslem. Řada z nich se nemohla přizpůsobit změněným poměrům a zanikla nebo živořila. Zejména v období hospodářské krize v letech 1930–1933 byla jen s obtížemi udržována výroba v místních železárnách a slévárnách (Kobylecká Poljana, Friděšovo) nebo v jediné sirkárně v zemi (Činadievo). To mělo za následek propouštění zaměstnanců a bylo příčinou sociálního napětí. Stávky dělníků za zvýšení mezd nebo za zlepšení pracovních podmínek nebyly vzácností. Na straně druhé, některé oblasti průmyslu prožívaly jistou konjunkturu (těžba soli, výroba stavebních materiálů, zpracování dřeva).

Naší předkové vykonali na Podkarpatsku kus dobré práce

Poměry na Podkarpatské Rusi byly v r. 1919 nejisté. Skončila velká válka, která v zemi i v okolních státech zanechala rozvrat a bídu. Když do Užhorodu, Berehova a dále na východ přicházeli zástupci nového státu, jehož součástí se Podkarpatská Rus stala, málokdo z místních obyvatel měl konkrétnější představu, co přinese budoucnost. Všichni však toužili po obnově pořádku a stability v zemi. Hybnou silou změn, uskutečňovaných ve všech oblastech, byli nově příchozí Češi, Moravané a s nimi i hrstka Slováků. Většina z nich byla ve své činnosti vedena upřímnou snahou pomoci Rusínům. V tomto úsilí bylo hodně idealizmu, důležitou roli hrál i silný pocit slovanské vzájemnosti v české společnosti, která byla po celé 19. století poznamenána zápasem o zrovnoprávnění s Němci. Češi přišli na Podkarpatsko s vizí pozvednout hospodářskou a vzdělanostní úroveň malého, historickým vývojem znevýhodněného slovanského národa a připravit místní inteligenci a technické kádry ke správě země. Tato vize byla za dvacet let z větší části naplněna, i když s nedostatky.

Platí také zkušenost, že vlastenectví se nejvíc projevuje ve zlomových obdobích historie země. V případě Podkarpatské Rusi bychom našli několik příkladů, kdy Rusíni projevili vysokou sounáležitost se svou vlastí. V průběhu zářijové mobilizace v r. 1938 jejich naprostá většina disciplinovaně nastoupila ke svým útvarům, připravena bojovat za nezávislost země. Po okupaci Československa v březnu 1939 přes 20.000 Rusínů hledalo útočiště v Sovětském svazu, téměř všichni skončili v gulagu. Když se po r. 1941 v SSSR začala formovat čs. vojenská jednotka, tito občané nezaváhali ani okamžik a přihlásili se ke svým českým a slovenským bratřím ve zbrani. V letech 1943–1945 tisíce Rusínů položilo životy v boji proti nacistům, za Československo. Celé řadě veteránů z Podkarpatska byla po r. 1990 udělena vysoká státní vyznamenání za hrdinství ve druhé světové válce. Tyto události jsou již vzdalující se minulostí, nejsou však zapomenuty. Zůstávají v národním povědomí a kolektivní paměti.

***

Když dnes někteří historici přicházejí s tezí, že projekt Československé republiky byl od počátku mylný, hodnotí jej z pohledu současné reality, kdy je Československo rozděleno na dva samostatné státy a někdejší třetí část je součástí Ukrajiny. Tento přístup je podle mne nehistorický. Naši předkové, kteří přicházeli od r. 1919 na Podkarpatskou Rus, by tezi o marnosti projektu rozhodně nesdíleli. Jejich cílem bylo vybudovat silný a vyspělý stát, společnou vlast Čechů, Slováků, Rusínů i dalších zdejších národností. A za tento cíl neváhali přinést oběti, dokonce i vlastní životy. Z pozitivních výsledků jejich úsilí těží naše národy dodnes – v podobě udržení svého životního prostoru, možnosti kulturního rozvoje a zachování vlastní identity i přijatelné životní úrovně. I Podkarpatská Rus, nehledě na současný složitý vývoj, má se svým potenciálem budoucnost.

VLADIMÍR KUŠTEK

Výstava Spřízněni volbou v Klementinu

Vůně Podkarpatské Rusi je tak silná, že se jí nikdy nezbavíš. Je zvláštní a různorodá. Pronásleduje, omamuje a mučí. To proto, že je tak krásná, že zvučí nejkrásnějšími básnickými symfoniemi a opět a znova nejsmutnější baladou lidskou na vrchovině.
Jaroslav Zatloukal

Výstava *Spřízněni volbou – Podkarpatské a rusínské inspirace a výzvy v české literatuře* v Národní knihovně v Praze zahajuje 1. listopadu 2018. Představuje výběr především české, zčásti slovenské odborné literatury, beletrie, obrazových publikací i cestovních průvodců inspirovaných regionem někdejší Podkarpatské Rusi a životem jeho (zejména) rusínského obyvatelstva. Uvidíme tu knihy, které vycházely už ve dvacátých letech minulého století, i zcela nové, aktuální publikace. Vitríny doprovázejí informativní panely se stručným přehledem dalších uměleckých oborů a děl věnovaných podkarpatskému regionu. Texty panelů rovněž seznamují s činností SPPR.

Expozici připravila společně s Národní a Slovanskou knihovnou Společnost přátel Podkarpatské Rusi. Výstava je příspěvkem pořadatelů k 100. výročí vzniku Československa a potrvá do 10. ledna příštího roku.

Zájem Čechů o Podkarpatskou Rus a Rusíny má dlouhou historii sahající až k době obrozenské. Vždyť máme tento region skoro za humny, z kopců některých slovenských příhraničních obcí jsou za pěkného počasí vidět věže užhorodské řeckokatolické katedrály. A Češi i Slováci se s lidmi rusínského jazyka snadno dorozuměli. Už obrozenský vědec a filosof Jan Evangelista Purkyně si v 19. století povšiml, že *„na jižním spáru karpatského pohoří žijí takzvaní Rusíni, odvětví to kmene maloruského. Národ tento čilý a mladistvý, tělesně i duševně nadaný, zápasí o svou bytnost… Až doba jeho svobody přijde, dozajista vzkvete rychle, k podivuhodnému stupni a zaujme vážného místa ve světě slovanském…“* Kontakty mezi českými a rusínskými vzdělanci své doby vznikaly a pokračovaly zejména v osobní rovině. Např. rusínský buditel a politik Adolf Dobrjanský se v době působení v Čechách seznámil s Karlem Havlíčkem Borovským, Františkem Palackým, Františkem Riegerem a dalšími panslavisty.

Vazby mezi Podkarpatskem a českými zeměmi se samozřejmě prohloubily v době 1. republiky, v letech 1919 – 1939, kdy se region stal součástí Československa. Při příležitosti stoletého jubilea vzniku prvního samostatného československého státu je dobré si připomenout i tuto skutečnost.

Karel Toman: Kostelík v Nižní Vižnici

Bohumil Lízner: Na mezi

Antonín Hudeček: Dřevěný kostelík v Suché

Bohumil Lízner: Podkarpatská dívka

Ukázky z tvorby českých výtvarníků inspirované Podkarpatskem

Začlenění do společného státu mělo podstatný význam nejen pro hospodářský, politický a společenský rozvoj, ale také pro oblast kulturní a vzdělávací v tehdejší nejvýchodnější části republiky. Pozitivní roli sehrálo působení ekonomicky i politicky vyspělých českých zemí, instalace státních úřadů, institucí i příchod profesionálů různých oborů – učitelů, lesníků, zemědělských odborníků aj. na území Podkarpatské Rusi. Necelé dvacetiletí společného státu přispělo k pozitivnímu rozvoji regionu.

Čs. stát sice v průběhu dalšího historického vývoje ve své původní podobě zanikl, nicméně se jako státní celek společný s tehdejší Podkarpatskou Rusí výrazně zapsal do historie i kulturního a společenského povědomí. Mnozí Češi a Slováci nesli odtržení Podkarpatska velmi těžce, nejen ti, kteří tam nějakou dobu žili, či je navštívili. Spisovatel Jan Zábrana ještě dlouho po druhé světové válce ve svých pamětech trpce poznamenal: *„V roce 1945 přišlápli a ulomili republice Podkarpatskou Rus jako ještěrce ocas. Nikdy už nedorostl. A nikdo na světě se nad tím nepozastavil…“*

Podkarpatská Rus zanechala výraznou stopu rovněž v české kultuře a umění. Čeští spisovatelé, básníci, výtvarníci či tvůrci dalších uměleckých oborů (film, fotografie, výtvarné umění) si z Podkarpatské Rusi přinášeli cenné podněty pro svá díla. Inspirativní prostředí Podkarpatské Rusi aktivně působilo v českém veřejném prostoru v mnoha oblastech. Vedle profesionálů z oborů jako ekonomika, přírodověda aj. to byli především historici, etnografové a folkloristé, kteří se Podkarpatsku věnovali, sbírali lidové písně a artefakty lidového výtvarnictví, získávali materiál pro odborné studie.

Vznikla četná umělecká díla – sbírky básní, próza, publicistické črty, filmy, soubory fotografií, malby a grafiky, a na straně druhé četné tituly odborné literatury; historické, etnografické, folkloristické, demografické a jiné studie, cestopisy a průvodce. Tento trend pokračoval i po druhé světové válce a zejména po r. 1989 stále trvá. Řada vědců i umělců různých oborů se věnuje dějinám i současnosti někdejší Podkarpatské Rusi. V uplynulém čtvrtstoletí byly v ČR vydány četné odborné publikace i beletrie, natočeny dokumentární i hrané filmy s podkarpatskou tematikou, vytvořeny fotografické soubory a knižní publikace. Lze zaznamenat i značný zájem studentů různých zejména humanitních oborů.

ap

V rámci výstavy bude v prostorách Národní knihovny
v pondělí 3. prosince 2018 v 17 hodin
BESEDA S PŘEDNÍ FOTOGRAFKOU DANOU KYNDROVOU,
autorkou publikace Podkarpatská Rus,
a krátké hudební vystoupení.
Srdečně zveme!

V Jindřichově Hradci na počest výročí

Naše odbočka stárne a ubývá jí členů, přesto se stále snažíme něco dělat. V letošním výjimečném roce jsme se zaměřili na výstavu fotografií na téma *Od Jasiny do Aše republika je naše*.

Chceme tak ukázat, že připojení Podkarpatské Rusi k Československu, zvláště pak všechno, co tam bylo vybudováno v době první republiky, a vůbec celkový rozvoj tohoto kraje posílilo celou republiku.

Naše výstava byla součástí Dne přírody – akce krajského formátu,

Foto autor

Foto autor

kde se vystavuje vše, co souvisí s přírodou. Přítomni návštěvníci, vesměs obyvatelé Vysočiny, si prohlédli úžasnou přírodu, setkali se s pracovitými místními lidmi a mnozí také zavzpomínali na naše předky – občany, kteří kdysi budovali republiku.

Připojené fotografie jsou z letošního Dne přírody. V měsíci říjnu zahajujeme stejnou výstavu v Městské knihovně v Jindřichově Hradci. Tato výstava bude spojena s besedou.

V září jsme uspořádali také výlet do přírody na Malíkovské skály.

JIŘÍ VETÝŠKA

Píseň o smutné zemi a jiné filmy v Jihlavě

Na mezinárodním filmovém festivalu dokumentárních filmů Ji.hlava, jehož 22. ročník proběhne letos v Jihlavě ve dnech 25.–30. října, si účastníci připomenou sté výročí republiky mimo jiné i přehlídkou filmů o Podkarpatské Rusi.

Vybrané dokumentární snímky se budou promítat ve festivalové sekci Domov, která představí filmy zachycující Podkarpatskou Rus v letech 1919 až 1939, kdy byla součástí Československa. Podle dramaturga této části festivalového programu Jaroslava Kratochvíla vnímali tehdy mnozí tento region „jako československý orient. Filmy jsou poetizované, dýchají romantikou a dobrodružstvím. Kopce, hory, nekonečné lesy, dřevěné kostely, hrající si děti, rozesmáté krásky," charakterizuje dramaturg snímky, které tu budou uvedeny.

Záběr z filmu Karla Plicky "Jaro na Podkarpatské Rusi"

Diváci jihlavského festivalu budou moci zhlédnout například film Jiřího Weisse *Píseň o Podkarpatské Rusi* (1937), uváděný někdy i pod názvem Píseň o smutné zemi, veršovaný scénář k němu napsal K. M. Walló, nebo Plickův krátkometrážní snímek *Jaro na Podkarpatské Rusi* (1929), folkloristickou studii zvyků, tanců, her a lidové architektury. „Najdeme tu některé scény, které se o čtyři roky později objevují v Plickově nejslavnějším díle Zem spieva. Pro tehdejší filmaře byla cesta na Podkarpatskou Rus návratem do sedmnáctého století. Ve filmu ale nechybí nacionální nádech i snaha ukázat místní rozvoj, třeba stavbu gymnázia nebo budování pomníku TGM," dodává Kratochvíl.

Téma domova prolíná i dalším programem, např. retrospektivou filmových experimentů, které mají ve festivalovém programu tradičně pevné místo. „Zaměřujeme se na díla s jasným vztahem ke skutečnosti. Domov byl pro filmové experimentátory silným motivem: jednak jako objekt zobrazování, jednak jako průnik k intimním, vnitřním tématům," vysvětluje dramaturgyně Ji.hlavy Andrea Slováková.

ap

KRÁTCE

* **Kulatý stůl** *Československo a národnostní menšiny* připravený Akademií národnostních menšin na 31. října 2018 (o jeho konání informujeme na 2. straně tohoto čísla), bude mít tři programové bloky: Československo 1918–1939, Československo a národnostní menšiny 1945–1989 a Československo 1990–1992. Referovat tu budou renomovaní historici, mj. Dušan Kováč z Historického ústavu SAV v Bratislavě, Tadeusz Siwek z Ostravské univerzity, Peter Švorc z Prešovské univerzity (s tématem Složitá cesta Rusínů do ČSR), Jiří Pernes z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR

* **Čeští turisté si velice oblíbili Podkarpatsko**, na cesty po horách i dolinách se vydávají mladí, zralí, starší. Podle vicegubernátora Jaroslava Halase přijelo loni do Zakarpatské oblasti 35 000 Čechů. Navštěvují města i malebné kostelíky ve vesnicích, pamětihodnosti, památky na někdejší spolužití s Československem. Mnozí se zastaví v Koločavě, kterou kdysi zpopularizoval už Ivan Olbracht, dnes je láká romantický otisk zbojníka Nikoly Šuhaje (je tu pohřben) i dobré jídlo v hospodě nazvaná podle někdejšího využití budovy Četnická stanice.

* **Z Hradce Králové do Ťačova** odjela letos v září sanitka plně naložená počítači. Vozidlo i s netypickým nákladem darovalo vedení Královéhradeckého kraje Ťačevskému rajónu v Zakarpatské oblasti. *Na základě Smlouvy o spolupráci mezi Zakarpatskou oblastní radou a Královéhradeckým krajem ze dne 14. listopadu 2017 Rada Královéhradeckého kraje souhlasila s humanitárním darem tomuto partnerskému regionu. Jedná se o sanitní vozidlo, deset počítačů s monitory a nábytek – křesla, židle i stoly*, uvedl hejtman Jiří Štěpán. O sanitku žádná příspěvková organizace zřízená Královéhradeckým krajem ani jiný subjekt neprojevily zájem, proto ji vedení kraje mohlo věnovat na Ukrajinu. *Díky tomuto daru pomůže Královéhradecký kraj zlepšit kvalitu přednemocniční péče v dané oblasti, umožní zdravotníkům rychleji dojet a pomoci tam, kde jsou potřeba*, doplnil náměstek pro zdravotnictví Aleš Cabicar. Příjemcem humanitárního daru je charitativní organizace Blagodijnij Fond Rozvitku Tjacheva, jejímž prostřednictvím bude dar předán potřebným subjektům působícím v dané oblasti. Ze strany Královéhradeckého kraje se jedná o jednostrannou pomoc, která je v souladu s krajskou zahraniční politikou.

ap

* Editor a vydavatel Ivan Latko pilně pokračuje ve vydávání reprintů česky psané literatury o Podkarpatské Rusi vydávané v období první republiky. Letos vyšla reedice renomovaného historika **Kamila Krofty** z roku 1935 **Podkarpatská Rus a Československo**. Jde o stručný (pouhých 60 stran), leč obsažný a hutný text, z nějž často citují i současní historici. Shrnuje dějiny Podkarpatska a věnuje se i historii moderní. Objasňuje okolnosti, za nichž bylo rozhodnuto o připojení regionu k ČSR, komentuje ovšem i politickou, společenskou a vzdělanostní situaci země; hodnotí např. důvody, které daly vzniknout „blouznivé víře v ruskou pomoc, mesianské rusofilství, jež všemu potomnímu duchovnímu snažení Podkarpatorusů vtiskuje jeho příznačný ráz." Velký důraz klade na česko-rusínské kontakty datující se už od dob buditelů. Zamýšlí se nad důvody, které – „vedle vlastního přání podkarpatského lidu a jeho amerických krajanů" – podnítily poválečná mírová jednání ke konečnému znění saint-germainské smlouvy. Kroftova knížečka (před lety ji vydala i SPPR) je podnětná i dnes. Je zajímavá a jímavá také nenaplněným odhodláním, které historik a politik Krofta formuluje: „Československý národ má právo a povinnost státi pevně na příslušnosti Podkarpatské Rusi k Československé republice a brániti tuto zemi společně s jejím obyvatelstvem všemi svými silami jako trvalou a nedílnou součást našeho státního území," říká Krofta.. „Československý národ je pevně odhodlán toho práva se nikdy nevzdat, tuto povinnost za všech okolností svědomitě splnit," praví se dále v textu. Zní nám to dnes trochu smutně, ale i poučně. Pouhé odhodlání přece jen nestačí.

* Slovenští historici **Peter Švorc** a **Patrik Derfiňák** uspořádali sborník statí **Podkarpatská Rus a východné Slovensko v súradniciach času (1918–1939)**. Editoři jsou zároveň autory některých textů, podnětných kapitol z historie Podkarpatska i převážně rusínského slovenského východu. Seriózní historické studie nejsou pouhými „střípky" (jak se skromně praví v podtitulu), ale přinášejí zajímavé poznatky z dějin první Československé republiky. Zpracovávají témata, jichž si historici dosud méně všímali.

Na úvodní studii, v níž Peter Švorc pojednává vztahy Rusínů a Slováků před první světovou válkou – kupř. národnostní hnutí Slováků a jeho požadavky, problémy kolem stanovení hranic atd. – navazuje stať *Podkarpatská Rus v meziválečném Československu 1919–1939 – Představy a skutečnost*. Podává stručný přehled národnostního složení před válkou i po ní, píše o vzájemném vztahu Rusínů se Slováky. Líčí složité problémy, jimž musela odpočátku čelit československá vláda, věnuje se mezinárodním politickým jednáním atd. Zabývá se i nadějemi, s nimiž Rusíni přijímali nový státní útvar i rozčarováním. V závěru však autor právem konstatuje: V následujících letech se ukázalo, že „změny, které přinesl nový stát, zásadně zasáhly rusínskou společnost, ale i když přinesly celou řadu negativních prvků vyvolávajících nespokojenost, zcela zřetelně převažovaly prvky pozitivního charakteru." Už koncem dvacátých let 20. století bylo patrné, že hospodářský rozvoj Podkarpatské Rusi je nezadržitelný, a že z toho těží všichni obyvatelé bez rozdílu národnosti, rasy a náboženství. Další studie sborníku věnují pozornost předvolební kampani a volbám ve 20. letech, zdravotní a sociální situaci a židovskému etniku na Podkarpatsku i na východě Slovenska. Toto téma zpracovávají hned tři texty knihy: *Příspěvek k dějinám židovského obyvatelstva na východním Slovensku* (Martin Hajduk), *Židé na Podkarpatské Rusi ve 20. letech* (Peter Švorc), *Chasidi v pluralitě konfesí Podkarpatské Rusi* (Gita Geremešová). Zejména Švorcův text mapující účast Židů na politickém životě země přináší nové poznatky. K zajímavým pasážím patří pojednání o vztahu českých Židů k podkarpatským: „Úkolu získat podkarpatoruské Židy pro Československo se ujali Čeští Židé, což vzhledem k tvrdé ortodoxii podkarpatoruských Židů vůbec nebyla jednoduchá záležitost," konstatuje Švorc a popisuje další vývoj vztahů k nové republice. Otázka politických aktivit Židů za první republiky patří k zajímavým námětům knihy.

* Publicista **Antonín Hrbek** věnoval knihu **Podkarpatská Rus** stoletému výročí vzniku republiky. V úvodu přiznává, že podnětem k vzniku práce, stejně jako hlavním zdrojem a pramenem jejího obsahu byly vlastní rodinné kořeny a okruh přátel. Otcem A. Hrbka byl totiž Jan Hrbek, vrchní rada ředitelství Státních lesů a statků v Užhorodě a místostarosta města, k rodinným přátelům patřil zemský prezident Podkarpatské Rusi Antonín Rozsypal, jehož památce autor knihu věnoval. Obsah je tedy zaměřen především na působení českých osobností. Při

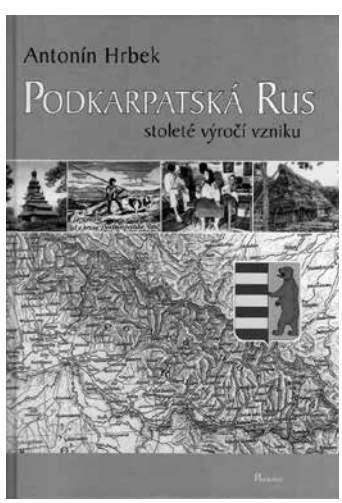

sestavování textů vycházel Hrbek vedle rodinného archivu i z osobních vzpomínek přítele rodiny Karla Klapálka, ze vzpomínek spisovatele Jaromíra Tomečka a dalších. Také hojně čerpal z bohatého fotoarchivu rodičů. Jako cenný zdroj informací zmiňuje také náš časopis Podkarpatská Rus, hlavně články Ivana Popa a Vladimíra Kušteka.

Hrbek dělí knihu na několik základních oddílů podle tematických okruhů. Po úvodním pojednání o konci 1. světové války a začlenění Podkarpatska do republiky se zaměřuje na válečné události dotýkající se Podkarpatské Rusi, na hospodářský a sociální vývoj, na umění a kulturu. Publikaci uzavírá kapitola Bolavá rána zamýšlející se nad odtržením území od Československa a jeho důsledky. Musíme pochválit bohatý obrazový doprovod knihy a rovněž některá fakta a příběhy, které přináší. Například vyprávění o poměrně málo známém osmiletém působení Ludvíka Svobody na Podkarpatské Rusi.

* Živou a svěží pramenitou vodou lze nazvat obsáhlý sborník podbeskydských balad **Oresta Zilynského Balady východného Slovenska**. O vydání knihy se zasloužila a úvodní studii o autorovi i obtížné cestě ke knižní podobě sborníku napsala muzikoložka **Tatiana Pirníková**. Sama se hlásí

k rusínským kořenům a podílí se na rusínských národních aktivitách na Prešovsku. Orest Zilynskyj (1923–1976) byl ukrajinský filolog, literární vědec a vysokoškolský pedagog. Působil na Univerzitě Palackého v Olomouci, kde přednášel polský jazyk a slovenskou folkloristiku, posléze v Praze. Práce na lidových baladách, vesměs rusínských (i když autor věren své národnosti tvrdí, že jsou ukrajinské) je jeho erbovním dílem. Balady doprovázené notovými zápisy uvádí autorův text *Vstup do problematiky*, analyzující lidové texty po tematické, obsahové, jazykové i formální stránce.

Za života autora se soubor nepodařilo vydat; Pirníková zveřejňuje smutné doklady o překážkách a zamítavých stanoviscích tehdejších oficiálních institucí.

Editorka se při přípravě knižního souboru rozhodla k experimentu: aby balady zpřístupnila současné mladé generaci, publikuje je v rusínštině, ale latinkou, nikoliv azbukou. Její postup vychází z oprávněného předpokladu, že dnes už jen málo mladých lidí zná azbuku. Je to pěkná a záslužná kniha, půvabný doklad poetické kreativity a fantazie rusínského lidu.

ap

* **Československý stát spoluzakládali i karpatští Rusíni**, připomíná historik Paul Robert Magocsi. Ten přednedávnem představil ve Snině svoji novou knihu *S horami v zádech*. K názvu knihy pan profesor říká: „Hory Rusíny vždycky ochraňovaly. Vždycky, když odešli z hor žít do údolí, nastal asimilační proces." K letošnímu jubileu pak Magocsi podotýká: „Je důležité si uvědomit, že Rusíni byli od začátku státotvorným národem Československa. Češi a Slováci by na to rádi zapomněli, proto je nutné jim to neustále, při každé příležitosti připomínat."

* **Před sto lety vznikl v Rusku Československý armádní sbor**, který se stal největší ozbrojenou složkou prvního odboje. Vítězství československých vojáků v bitvě u ukrajinského Zborova v červenci 1917 přispělo zásadním způsobem k formování československých legií v Rusku i pozdějšímu vzniku československého státu. Prvním samostatným československým vojenským útvarem v Rusku se následně stal Československý armádní sbor, který vznikl 9. října 1917. Jeho vznik souvisel s rozhodnutím ruského hlavního velení, a jeho velitelem se stal generál Vladimir Nikolajevič Šokorov. Sbor čítal na konci roku 1917 už 38.500 českých a slovenských vojáků, a sestá-

Kresba Fedor Vico

val z osmi střeleckých pluků a dvou dělostřeleckých brigád, dočteme se na serveru rusyn.sk.

* Článek serveru rusyn.sk připomíná, **že hranice nového Československa se tvořily od roku 1918 další dlouhé měsíce**. Představy vrcholných politiků se totiž mnohdy neshodovaly s názory politiků jiných států. Občas se o hranice i bojovalo. V konečné podobě mělo meziválečné Československo rozlohu 140.508 m^2, z toho Čechy zaujímaly 52.062, Morava a Slezsko 26.808, Slovensko 49.021 a Podkarpatská Rus 12.617 m^2. ČSR sousedila s pěti státy: Německem, Polskem, Maďarskem, Rakouskem a Rumunskem. Podle sčítání lidu z roku 1921 žilo v Československu 13.374.364 obyvatel, z toho 8.760.000 obyvatel československé národnosti (6.850.000 Čechů a 1.910.000 Slováků), 3.123.000 Němců, 745.000 Maďarů, 461.000 Rusů a Ukrajinců, 180.000 Židů, 75.000 Poláků a asi 26.000 lidí uvedlo jinou národnost.

* Na nádraží v Medzilaborcích stojí od srpna nová socha. Odhalili tu totiž **dřevěný pomník slavného Švejka**. I s podstavcem měří 2,5 metru.

* Po 27 letech **mají pravoslavní věřící v obci Bodružal ve svídnickém okrese nový dřevěný kostel**. V sobotu 11. srpna ho jmény svatých apoštolů Petra a Pavla posvětil arcibiskup prešovský a metropolita českých zemí a Slovenska Rastislav v doprovodu newyorsko-newjerseyského arcibiskupa Michala.

* **Setkáním rodáků obcí Ruská Volová a Klenová** ukončilo Vihorlatské muzeum v Humenném dlouhodobý projekt oživené historie obcí, jejichž autentické objekty se staly součástí Expozice lidové architektury a bydlení (skanzenu) Vihorlatského muzea. Na jeho přípravě se podílely samosprávy a obyvatelé obcí z okresů Humenné, Snina a Medzilaborce. První setkání rodáků se v rámci projektu uskutečnilo 21. srpna 2011. Symbolicky bylo věnované obyvatelům obce Nová Sedlica, odkud pocházel první sbírkový předmět, který byl ve skanzenu instalován v letech 1972 – 1974. Jde o národní kulturní památku – dřevěný kostelík sv. Michala archanděla z roku 1754.

* 8. ročník setkání rodáků s názvem **Spojme srdce Rusínů zpěvem a tancem** v Kalné Roztoce přivítal vzácnou návštěvu. Pozvání přijal exprezident Slovenska Rudolf Schuster, který se spolu s rodákem Eugenem Labaničem, generálním ředitelem Slovenského technického muzea v Košicích, zhostil funkce kmotra knihy o obci Kalná Roztoka. Bývalý prezident po slavnostním křtu rodáky srdečně pozdravil, poděkoval za srdečné přijetí a věnoval obci svoje cestopisné knihy i s věnováním. Starosta vesnice pak exprezidentovi věnoval obraz dřevěného kostelíka sv. Jana Křtitele, dílo malíře Ivana Hazije z Ukrajiny. Lidé si pak mohli s bývalou hlavou státu neformálně popovídat a došlo i na společné fotografování.

* Lukáš Krajčír na webu rusyn.sk upozorňuje na **Hlinkův podíl na současném radikálním nacionalismu, korupci a populismu**. Obsáhlý článek vypočítává konkrétní kroky, kterými Hlinka zpochybňoval existenci Československa a popisuje jeho příklon k fašismu. A taky chování na půdě československého parlamentu. „Hlasité výkřiky a hanlivé výrazy ukazovaly na nízkou úroveň jeho etického chování na důstojné půdě zákonodárného sboru. „Hlinka se tak svým chováním snižoval na úroveň tehdejších komunistických, menšinově-populistických a krajně pravicových poslanců," píše se v článku.

* V roce osmičkových výročí vzpomeňme i na jedno velice důležité výročí. Letos 8. června **uplynulo 50 let od obnovení činnosti řeckokatolické církve v tehdejším Československu**, která byla počátkem 50. let zakázána. Obnovení bylo stvrzeno vládním usnesením č. 70/1968 na základě petiční akce, při níž se shromáždilo přes 40 tisíc podpisů. Petiční archy předal vládě apoštolský administrátor František Tomášek. V dubnu 1950 postavil komunistický režim řeckokatolickou církev mimo zákon. Biskupové, kněží i věřící byli donucováni přestoupit do církve pravoslavné. Kněží, kteří tak neučinili, byli krutě perzekvováni, mnozí vězněni. Biskup Pavel Gojdič (dnes již blahoslavený) na útrapy mučení ve věznici v Leopoldově zemřel.

* Rusínský server rusyn.sk se vrací k nedávné **výstavě obrazů rusínské kunsthistoričky a malířky Vikrorie Manaylo-Prichoďko**. Výstavu zorganizovala SPPR v Domě národnostních menšin v Praze. Server přetiskuje rozhovor, který publikoval náš časopis. „Mým hlavním tématem je rodná země. Lidé, kteří tu žijí, jejich charakteristické rysy, kultura, dějiny, národopis. Jejich duše," řekla umělkyně našemu časopisu. Brzy po Praze vystavovala svá díla i v Budapešti a pak na dalších místech.

* Východoslovenskou rusínskou obec Habura naplnilo pozitivní energií **mezinárodní sochařské symposium**. Jeho tématem byl život Rusínů v Karpatech. Akce vyvrcholila slavnostní vernisáží soch v plenéru, přímo před obecním úřadem. Na sochy se přišlo podívat mnoho místních, ale i spousta lidí z širokého okolí. Umělcům svět Rusínů natolik učaroval, že slíbili své další návštěvy. Symposium by tak mělo v příštích letech pokračovat.

* Na akci se sešli i **starostové rusínských obcí ze Slovenska a Ukrajiny**. Jednalo se o jejich první setkání, na kterém si dohodli budoucí spolupráci.

* Jediná slovenská scéna hrající v rusínštině, prešovské **Divadlo Alexandra Duchnoviče uvede ještě letos tři premiéry**. V říjnu budou dvě, v prosinci jedna. První z nich je klasický titul slovenského divadelnictví Sliby od Jozefa Gregora Tajovského. Režíruje hostující Matúš Oľha. Druhým premiérovaným titulem je autorský text Domov v režii také hostující Adriany Totikové. Do třetice to pak bude premiéra inscenace Po revizi v režii Andrije Romanije hraná v ukrajinštině.

top

Vojna stínala životy

Keď Vasiľ Prokopanič z Ganiče na Podkarpatskej Rusi roku 1940 dostal povolávací lístok do horthyovskej armády, rozhodol sa odísť do Sovietskeho zväzu. Na odchod z rodného kraja nahovoril aj mladšiu sedemnásťročnú sestru Iľanu. K hranici ich previedli pastieri, ktorí tu celý rok pásli jalovinu na horských lúkach.

Podľa životopisu, ktorý napísala Iľana Prokopaničová, jej prvé roky v Sovietskom zväze sú späté s prácou v nemocnici v mestečku Starobiľsk. Nevyznieva to celkom pravdepodobné, lebo je známe, že utečenci sa nevyhli pobytu vo väzení, neskôr v gulagu. Sovietske orgány im zrejme nanútili, aby neskôr po prepustení neuvádzali drsnú pravdu, ale prikrášlené skutočnosti. Podstatné je, že keď sa Iľana dozvedela o vytváraní československej vojenskej jednotky v Buzuluku, už na jar 1942 sa tam hlásila.

Všetci muži i ženy museli najprv absolvovať náročný výcvik v ťažkých podmienkach. Nezaobišiel sa bez úrazov, odrenín, opuchlín po poštípaní komármi, chorôb, predovšetkým silných prechladnutí a malárií. Nielen muži, ale aj ženy sa naučili zaobchádzať s ručnými zbraňami: s puškou a pištoľou, s ostreľovacou a protitankovou puškou, ručným granátom, ľahkým a ťažkým guľometom.

Dňa 31. januára 1943 opustil 1. poľný prápor buzulucké ubytovne a začala sa jeho bojová cesta. Iľana Prokopaničová zostala pracovať v nemocnici v Buzuluku. Sem prichádzali ďalší muži a ženy, najmä z Podkarpatskej Rusi. V máji 1943 už boli v Novochopersku. Jej zaradenie bolo: vojak zdravotnej služby v poľnom lazarete.

Najviac v jej pamäti utkvelo, ako priviezli prvých ranených vojakov. Veľmi sa preľakla – bolo im treba pomáhať, a pred ňou ležali rozstrieľané skrvavené telá s okyptenými údmi. Lekári ich operovali, zdravotníčky previazovali rany, utierali z tvárí pot i krv, rozdávali jedlo, mnohých ranených kŕmili a udržiavali v čistote. Pre každého museli mať slovíčko útechy. Bolo treba prekonávať strašný duševný otras u tých, ktorí zistili, že im chýba ruka či noha, a zároveň im vlievať nádej do života. Bola to veľmi vyčerpávajúca práca. Najviac ju trápila bezmocnosť, keď raneným chcela poskytnúť pomoc, ale rany boli také rozsiahle, že mnohým sa nedalo už pomôcť...

Kyjev – Biela Cerkev – Žaškov. To bola trasa bojovej cesty československej brigády. Niekoľko kilometrov za bojovými jednotkami sa nachádzal poľný lazaret. Až sem doliehalo dunenie diel, bômb a kaťuší. Nad nimi prelietavali nepriateľské lietadlá. Po bojoch nasledovala krátka zastávka na oddych, reorganizácia a opäť príprava na ďalší boj. V Kamenci–Podoľsku Iľana Prokopaničová požiadala o preradenie do bojovej jednotky. Zrejme už nemala duševnú silu počúvať zúfalé stony umierajúcich vojakov. Gniavila ju nemožnosť im pomôcť. Absolvovala výcvik obsluhy protilietadlového dela. Ako zameriavačku ju zaradili do protilietadlovej jednotky. Zúčastnila sa na bojoch o Krosno a Duklu, ale nikdy nezabudla na svoj prvý boj.

V noci sa zakopali. Delá upevnili a zamaskovali. Už sa rozvidnievalo, keď zrazu počuli hukot nemeckých lietadiel. Zaujali miesta pri delách. Strieľali do lietadiel, ale nezasiahli ich pozície. Lietadlá odleteli, na chvíľu sa rozhostilo ticho. Zrazu začali na nich strieľať z mínometov. Nachádzali sa pod kopcom, na ňom sa vypínal kostol. Z pozorovateľne na veži Nemci ich mali ako na dlani.

Nálety sa opakovali. Mladé vojačky strieľali do nepriateľských lietadiel. Postupne sa stiahli do zákopov. Iľana Prokopaničová posledná skočila za nimi. A tam uvidela – hrôzu! Všetky ležali mŕtve. Veľmi sa toho vyľakala, chytila ju neovládateľná triaška. Dievčatá ešte chvíľu predtým boli plné nádejí a optimizmu, teraz ležali bez kvapky života. Zrazu pri nej zastalo auto a zobralo ju za front. Cestou videla veľa zabitých a nemohla sa z toho spamätať. Z auta ju vyložili pri poľnej kuchyni, kde sa spamätávala až do rána. Ráno ju opäť zadelili k protilietadlovým delám. Boj ďalej pokračoval.

V boji o Duklu ju ranilo. Previezli ju do Poľska, do československého poľného lazaretu v Polianke. Bol to veľký lazaret umiestnený v kaštieli. Tu sa zoznámila s budúcim manželom Jánom Hromým z Veľkého Šariša, ktorý zo slovenskej armády prešiel k červenej armáde. V 1. československom armádnom zbore bojoval o Kyjev, Bielu Cerkev, Žaškov, Krosno a Duklu. Na hraniciach pred Vyšným Komárnikom bol ťažko ranený. Keď sa dostali na československé územie, Iľana Prokopaničová pracovala v poľných nemocniciach v Humennom, Poprade, Martine, Kroměříži a Prahe. Po oslobodení žila s manželom vo Veľkom Šariši, neskôr v Prešove. Iľana Hromá na vlastné oči videla veľa rozstrieľaných mladých vojakov a vojačiek. Kričali od nepredstaviteľných bolestí, ale chceli žiť. Sloboda bola vydobytá nesmiernymi obeťami. Preto si ju vážme! **MAGDALÉNA LAVRINCOVÁ**

Sportování Rusínů po dobách Československa, neboli: V cizích službách, díl čtvrtý

Mezi sportovci putujícími Evropou po skončení 2. světové války byla i řada těch, co během válečných let přišli o své základní dokumenty, anebo momentální tolerance k takovému stavu využili. V této kapitole byla řada světově známých sportovců. Mezi těmi, co už zuli fotbalové kopačky a zapojovali se do organizování takových transferů, byl i rodák z Užhorodu doktor Samuel Schillinger (ročník 1903). Do Prahy přišel studovat medicínu v roce 1921, lékařem se také stal, ale byl znám především z fotbalového prostředí.

Hráčskou registraci měl v klubu DFC Prag. Byl to původně německý klub (Deutscher Fussball Club) a od dvacátých let měl převážně židovské vedení. Patřil do československé špičky, ale s premianty Spartou a Slavií se nemohl rovnat. Proto tu byli hráči jako poloprofesionálové. Nebrali pravidelný plat, ale jen prémie za odehrané zápasy. Tak i Schillinger. Tyto fotbalové peníze samozřejmě přesahovaly možné stipendium. Schillinger hrával pravidelně. Byl to spolehlivý záložník s přesnou přihrávkou a v mnohonárodním mužstvu platil i za zdatného vyjednavače s majiteli.

Jeho klub si nemohl dovolit stálou účast v profesionální lize, byť v roce 1925 patřil mezi její zakladatele a v úvodním ročníku skončil čtvrtý. A tak opouštěl profesionální peloton a hrál amatérské mistrovství Československa. Dvakrát ho dokonce vyhrál – v r. 1931 (finále s Prostějovem) a 1933 (finále s Kolínem).

Pro svůj „neárijský původ" se Schillinger z Prahy odhlásil 20.4.1939 a ještě téhož roku v létě ho nacházíme v sestavě Maccabi Tel Aviv na americkém turné tohoto známého klubu. Tam už působil i jako funkcionář; tady patrně začala jeho mezinárodní činnost manažérská.

V údobí 1946–1949 pomohl řadě svých bývalých spoluhráčů a kamarádů: Sergej Bulgakov, Naran Ullanov, Michael Smolinsky, Franz Stoj a James Ottaway oblékali s ním společně modro-bílý dres DFC.

Doktor Schillinger čtyřikrát reprezentoval Československo na nejvyšší úrovni. Hrál i za amatérskou reprezentaci a ve výběrech města Prahy. Na snímku z roku 1929 (mezi stojícími hráči v dresech pátý zleva) spolu se slavnými reprezentanty, pozdějšími finalisty mistrovství světa Pláničkou, Pučem či Ženíškem.

Tolik o význačném fotbalovém rodákovi z Užhorodu. Příště zaznamenáme vlnu rusínských sportovců, kteří se dokázali významně prosadit ve světových soutěžích, jež zůstaly dodnes v historických análech.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

repro: archiv autora

Deportace Židů z Podkarpatské Rusi

Bergen-Belsen (březen 1945 – 15. 4. 1945)

Další část studie Jakuba Vlacha, kterou od loňského roku otiskujeme na pokračování, zachycuje poslední týdny války a čas po osvobození.

Foto Yad Vashem

Židovské ženy z Podkarpatské Rusi po příjezdu do Osvětimi...

V Belsenu

Cesta byla dlouhá, jejich vlak se musel několikrát vracet, protože trať byla přerušená. První dojmy z Bergen-Belsenu – neuvěřitelný zápach a špína. Vězni, co byli v táboře už delší dobu, se plazili po zemi a nebyli schopni se ani dostat do svého bloku. Ten byl bez paland, uvnitř jen trochu slámy rozházené po holé a špinavé zemi. Kdo byl schopen pracovat, tomu většinou přidělili nějaké kamenické práce.

Vězenkyně se mohly po táboře volně pohybovat. Soňa jednou viděla vojenský stan a zvědavost ji donutila se do něj podívat. To, co viděla, bylo pro ni do konce života jedním z nejsilnějších zážitků: hromada mrtvol v rozkladu naházených na sobě jako větve. Mouchy se přiživovaly, krysy okusovaly lidské maso až na kost.

„Zpočátku se v táboře nebo přímo u nás v bloku objevil nějaký esesák a s ním ještě jedna žena. Byla nevýslovně krutá. Když se naštvala, rozdávala nespočet facek mezi bezvládná těla. Říkaly jsme jí Tlustá Berta.

Belsen byla muka žízně, hladu, průjmu a dalších nemocí. Jen kdo byl schopný postavit se na nohy, si mohl dopřát trochu polévky. Kdo nemohl, zemřel. Tak prosté to bylo."

V táboře vypukla epidemie skvrnitého tyfu. Netrvalo dlouho a nakažené byly všechny bloky. K tomu další paraziti jako štěnice a vši. Soňa měla vysoké horečky, silný průjem, rty popraskané až do krve.

Jak může být člověk ještě více ponížen a žít jako zvíře? Ženy se válely ve vlastních výkalech, když byly schopné vstát, stékaly jim po nohou. Důstojníci zavřeli veškerou vodu v táboře. Všude se šířil zápach z exkrementů a rozkládajících se lidských těl. Kdo ještě nebyl na pokraji sil, pomáhal odnášet mrtvá těla. Vozili je za tábor, kde se ve velkém pálila. Dým se šířil po celém okolí.

Nejlépe ze tří sester na tom byla Goldi. Pomáhala, kde se dalo. Soňa ležela se skvrnitým tyfem a Idu velmi bolela hlava, nepřestávala sténat.

Konec války se blížil, ale některým vězňům už nebylo pomoci. Když se těžce nemocné sestry od Goldi dozvěděly, že za branami tábora jsou nějací vojáci a mluví pravděpodobně anglicky, Soňa cítila drobnou naději na záchranu. Koncentrační tábor Bergen-Belsen byl osvobozen anglickou armádou dne 15. 4. 1945.

Po osvobození

Angličané se dali hned do práce. Rozváželi zásoby čerstvé vody a nějaké jídlo. První, co Soňa pozřela, bylo kondenzované mléko. Lidé museli jíst s mírou, tělo bylo příliš zesláblé a nebylo schopné zpracovat velké množství potravy.

Dívky z tábora, bývalé vězeňkyně, které uměly anglicky, vojákům pomáhaly, pokud byly schopné postavit se na nohy. Pak se tam objevily dobrovolné sestry. Začaly vězenkyně pomalu krmit, dávaly jim vinný cukr a dostatek vody. Soňa stěží dokázala vstát. Když se dostala ven, viděla, jak nějaký Angličan vede před sebou SS Lagerführera. Najednou ho zastavil a ukázal na blízkou hromadu kamení, kterou museli vězni přemisťovat. Angličan pokynul směrem k dívkám, aby se chopily kamenů. Byly ale příliš slabé…

Tábor byl plný mrtvých. Bagry proto vyhloubily velkou jámu a mrtvoly do ní nahrnuly. Oblečení, které po nich zbylo, naházeli na hromadu a zapálili.

Všichni vážněji nemocní byli označeni modrým pruhem na čele. Přijela zvláštní skupina vojáků v ochranných oblecích a se zahalenou hlavou. Angličané tak poprvé od sebe oddělili nerozlučnou trojici sester. Sundali z nemocných dívek zamořené šaty a místo toho je zabalili do čistých dek. Hlavní bylo všechny umýt, zbavit vlasy vší a podat dostatek vitamínů.

Za Soňou chodila jedna lékařka, mluvila maďarsky – byla to rodačka z Mukačeva. Měla Soňu ráda. Nosila ji hroznový cukr a utěšovala ji, že vlasy, které ji vypadaly v důsledku vysoké horečky, brzy zase dorostou.

„Ležela jsem na lůžku. Když najednou přišel na pokoj jeden pán a zahleděl se na jedno děvče na vedlejší posteli. Poznali se! Otec našel svoji dceru. Po dvou letech tak radostné shledání. Navštěvoval ji téměř každý den. Vypomáhal v kuchyni. Vyprávěl jim o velkém štěstí, jaké jsme měli. Němci totiž plánovali ve tři hodiny odpoledne vyhodit Bergen-Belsen do povětří. Osvobozen byl v jedenáct dopoledne. Byla to informace, kterou jsem na tom pokoji slyšela poprvé, ale ne naposledy."

Postupně se Soňa učila znovu chodit, nejprve s doprovodem, později sama. Sedala si venku na lavičku, poslouchala zpěv ptáků a doufala, že snad potká své sestry. Až jedna neznámá žena ji k nim zavedla zpět. Nikdy nezjistila, co to bylo za ženu, odkud ji znala, jak věděla, že dívky k sobě patří.

Goldi byla zdravá, ale Ida strádala. Nebyla schopna pozřít jediné sousto. Prodělala zánět mozkových blan. Blouznila, ale díky pomoci sester se zotavovala rychle. Život jí zachránila transfuze od německé sestřičky. Dívky nemohly uvěřit, že Němka darovala krev Židovce. *„Koukněte, dávají mi sirup, ale ani nevím, jak chutná."*

I Ida se musela znovu naučit chodit; zpočátku to šlo jen velmi pomalými a šouravými krůčky.

Angličané všem rozdali kartičky se jménem, příjmením a datem narození. Byly to průkazky potřebné pro vstup do budovy a k vyzvednutí nového oblečení, případně dalších potřeb k osobní hygieně, které měly připlout lodí jako pomoc z USA.

Šířila se zpráva o možnosti odjet do Švédska. Sestry se však rozhodly, že se vrátí domů. Před samotným odjezdem se ale musela Ida pořádně uzdravit. Nějaký čas strávily dívky v nemocnici blízko Hannoveru. Tam se seznámily s jednou operní pěvkyní z Francie, která si je velmi oblíbila a litovala, že nemůže se sestrami zůstat.

Za nějakou dobu se Soňa, Ida a Goldi vydaly na cestu do opět svobodného Československa. Cesta nebyla snadná, vlak se musel kvůli zničeným kolejím mnohokrát vracet.

„Vlakem cestovali Angličané, Američané, kdo uměl anglicky, tak si s nimi dobře popovídal. Rozezpívali celý vlak. Začali rozdávat cigarety. Já a moje sestry jsme nekouřily. Goldi navrhla, že když nemáme žádné peníze, určitě se nám na výměnu budou hodit."

Když přijely do Plzně, nikdo na ně nečekal. Jejich domov se nacházel o několik tisíc kilometrů dál na východ. Idu odvezli lékaři do nemocnice a Soňa s Goldi byly ubytovány v plzeňském hotelu Peklo. Jídla a pití měly dostatek a obsluhoval je usmívající se číšník. Nikdo se na ně nedíval opovržlivě. Později se k nim přidala i sestra Ida.

V Plzni zůstat nemohly. Chtěly vědět, jestli je naživu někdo z příbuzných. Peníze neměly, pouze doklady od Angličanů. Nejprve jely do Prahy. V Hloubětíně byl dům pro přeživší, kteří nikoho neměli. Dostaly jídlo a nocleh na pár dní, pak se z Prahy vydaly do Bratislavy. Tady se dozvěděly o žijících bratrancích. Chtěly se s nimi setkat, a tak se rozhodly, že budou nějaký čas vypomáhat v kuchyni. Ida dokonce potkala svého spolužáka Laíbiho. Vyprávěl jim o Teresvě. Z idylickému městečka se stalo místo smrti, sovětští vojáci rozšiřovali nemoci jako například tyfus.

JAKUB VLACH

Pokračování v dalších číslech

O školství na Podkarpatsku

Absolventka Pedagogické fakulty UK, dnes středoškolská pedagožka Kateřina Bezdíčková zpracovala ve své magisterské diplomové práci téma školství na Podkarpatské Rusi. Studie *Školní život na Podkarpatské Rusi*, pro niž podnikla rozsáhlá bádání v archivech, mj. i na Podkarpatsku, přináší řadu velmi cenných, často neznámých skutečností a poznatků. Svou studii úspěšně obhájila a její závěry přednesla na některých odborných fórech. Náš časopis může přinést jen malý úryvek z tohoto hodnotného textu; vybrali jsme shrnutí kapitoly První republika. Celý text diplomky je k nalezení na internetu.

Z úvodu

„Od Jasině do Aše, republika je naše," Tato slova pronesl prezident Edvard Beneš v roce 1934. Dokládají sounáležitost celé republiky od jejího nejzápadnějšího cípu Aše, po nejvýchodnější Jasiňi. Podkarpatská Rus byla malá země s 12 600 km^2, s chudým a z většiny negramotným, s politicky, nábožensky a jazykově nejednotným, mnohonárodnostním obyvatelstvem. Také to však byla a je země krásná, s vysokými horami, solnými jezery, léčivými prameny a dobrosrdečným lidem.

Na dvacet let společného soužití Čechů, Slováků a Rusínů bývá zapomínáno. Přesto v poslední době roste zájem o dění na Podkarpatské Rusi, a to nejen mezi odbornou obcí, ale také například mezi studenty středních škol.

Shrnutí první republiky

Za Rakouska-Uherska byl na první pohled vidět rozdíl mezi Rusínem a Židem, Maďarem a Rumunem. Bylo to způsobené tím, že za Maďarska si každý národ žil svým životem, izolovaně jeden od druhého se svými vlastními zvyky a náboženstvím. Rusíni žili konzervativně v bídných podmínkách. Ti aktivnější odjížděli do Ameriky, ostatní živořili. Někteří Rusíni na Podkarpatsku dokonce pracovali na poli krčmáře, a stávali se tak na něm hospodářsky závislými. V knize *Podkarpatská Rus* se píše, že za vlády Československa se v tomto směru nic nezměnilo, ba naopak ještě vzrostl počet vykořisťovatelů. Je také kritizována podpora z milosti, která lidu nemohla pomoci, naopak si tak zvykli na podporu státu a jiných organizací. Hlavním úkolem by dle autora mělo být naučit lid pracovat, vzdělávat se a rozvíjet domácí průmysl, z něhož budou lidé mít zisk.

Československé republice se nepodařilo zcela snížit chudobu rusínského lidu, k čemuž ještě přispěla hospodářská krize ve 30. letech, ačkoliv se snažila Podkarpatskou Rus stabilizovat a vymanit z chudoby. Bohužel se ukázalo, že navýšením gramotnosti a všelijaké státní podpory nejsou dostačujícím prvkem na cestě ke stabilitě a sjednocení. Každopádně nemůžeme této vládě odepřít úspěch v oblasti vzdělávání a kultury.

Pokrok ve školství za působení československé vlády shrnul prezident Beneš: *„Byla provedena nacionalizace obecného školství, byly zaškoleny téměř všechny děti anebo aspoň podstatně snížen počet dětí nezaškolených. Povinná školní docházka zvýšena ze 6 na 8 let. Počet občanských, středních a odborných škol byl nejméně zdvojnásoben a toto školství znacionalizováno. Úroveň školy byla zvýšena, lidové výchově poskytl zvýšený počet učitelstva nové pracovníky. A tím vším snížen podstatně počet analfabetů. Po této stránce je možno říci, že vedle rozvoje národního školství na Slovensku není podobného úspěchu v žádném státě v Evropě po válce. V tomto smyslu je možno říci, že vláda československá vykonala práci ohromnou. Ovšem i tak ještě zbývá mnoho práce školské, jež musí býti dokončena."* (Zatloukal, J. Podkarpatská Rus. Užhorod. 1936.)

Historik Klofáč upozorňoval na zakládání českých škol v oblastech, kde žádné české děti nebyly. Tyto školy tak navštěvovaly židovské děti, čímž se vyhýbaly bližšímu kontaktu s místním lidem, jazykem a kulturou. Tím se u nich rodila nechuť k domácímu lidu a jazyku. Židé se pak častěji stěhovali na západ.

Dodnes je v ruské literatuře Československé republice vyčítáno, že se snažila Podkarpatskou Rus čechizovat, jak se píše například v knize *„Civilizace, nebo barbarství"*, ve které autor prohlašuje, že počešťování probíhalo všude s tichým a nenápadným souhlasem vlády.

V ukrajinské literatuře je zase Československu vytýkáno, že se pokoušelo zemi ukrajinizovat, o čemž hovoří publikace *„Ukrajinizace škol na Podkarpatské Rusi za Československé éry"*. Někteří jsou přesvědčení, že učitelé, kteří nebyli Ukrajinci, byli terorizováni. Ve městech jako Mukačevo, Chust, Sevljuš, Užhorod a další získávali posty ředitelů a učitelů ukrajinofilové. Bez stáže, bez speciálních zkoušek. Stačilo, že byli Ukrajinci. Třicetičlenná zkušební komise byla složená z Ukrajinců a jenom 3 byli Rusíni. Předseda byl Ukrajinec z Haliče, který se domohl toho, že nepostoupili učitelé Rusíni.

Celou komplikovanou situaci jsem se pokusila nastínit v předchozích kapitolách. Agáta Pilátová pochází z rusínské rodiny a je toho názoru, že *„být odnárodňovatelem, násilným národnostním agresorem, to opravdu není česká vlastnost. Nová rusínská inteligence vyrůstala až postupem času, proto byla role českých učitelů v prvních letech důležitá. Postupně však její vzdělávací úlohu přebírala domácí inteligence."*

Zpomalení vývoje školství na Podkarpatsku mělo několik příčin. Jednou z nich byla hospodářská krize v 30. letech. Stát nestíhal plnit zadané úkoly tak, jak byla skutečná potřeba. V roce 1938 chybělo na národních školách asi 1 500 tříd, *„takže se na mnohých školách vyučuje střídavě. To působí obtíže ve výchově i ve vyučování a závady po stránce zdravotní."* I na středních školách se často vyučovalo v nevhodných učebnách, lépe na tom byly školy odborné, které byly dobře umístěné a podmínky celkem uspokojivé. Nedostatek byl také odborných škol pro ženská povolání, které měly vést ženy k vedení domácnosti. Možné řešení nedostatku tříd a škol navrhoval školský referát Chmelař v zřizování škol obcemi. Tak by měla obec mnohem větší vztah ke škole a sama by ji udržovala, přičemž stát by ji zajišťoval finanční podporu.

Učební metody pro obecné a měšťanské školy byly údajně jedněmi z nejlepších v Evropě. Byly pokrokové, demokratické a vychovávaly z dětí uvědomělé a tolerantní občany. Dle slov vedoucího školského referátu Chmelaře školy vychovávaly z dítěte občana, *„který má úctu k národnostním, náboženským, i sociálním rozdílům občanů Československé republiky, který uvědoměle a z přesvědčení miluje svůj národ i svůj stát, chce pro něj usilovně pracovati, aby zabezpečil jeho demokratické zřízení, a je hotov jej brániti, kdyby bylo zapotřebí, proti kterémukoliv nepříteli vnitřnímu i vnějšímu."* A opravdu za druhé světové války řada Rusínů bojovala a umírala za Československo – za svůj národ a svůj stát.

Na Podkarpatské Rusi se podařilo významně snížit počet analfabetů, stále bylo ale plno rodičů, kteří nechápali, proč je škola důležitější než pastva. Bylo často těžké posílat děti do školy, když pro ně neměli ani boty a teplé oblečení.

Problémem nebyla jen školní docházka, ale také naprostý nezájem o školní budovy a inventář. Inspektor Chmelař se pozastavoval nad tím, jak v zemi lesů může dojít k tomu, že škola má shnilé podlahy a okenní rámy, či rozpadlé dveře a někde dokonce chybí můstek do školy (pro který je zapotřebí dvou prken). Když už škola měla nějaké pomůcky, docházelo k tomu, že byly poničené a zaprášené. To vypovídá o naprostém nezájmu způsobeném možná tím, že potřeba vzdělávání byla místním lidem vnucená, místo aby si k ní našli cestu sami.

KATEŘINA BEZDÍČKOVÁ

Foto archiv

Jubilejní škola Masarykova v Užhorodě, dnešní stav

Dávné zločiny pod poloninami

III. díl – Těžká služba strážců zákona

Rváč zastřelen služební pistolí

Kusem litiny z rozbitých kamen napadl 21. dubna 1930 ve Velkém Bočkově už trestaný násilník a vyhlášený »kořala« Michal Kraus četníka ve službě, který se s kolegy pokoušel běsnícího opilce zklidnit. Velitel hlídky na Krause, ohrožujícího jemu podřízeného muže zákona bezprostředně na životě, vypálil z pistole. Zasažený muž padl mrtev k zemi.

K události došlo na Zelený čtvrtek ve Velkém Bočkově na Podkarpatské Rusi. Začalo to v místním hostinci, kde Michal Kraus v opilosti začal rozbíjet zařízení podniku. Jeho majiteli nezbylo, než poslat pro četníky. Ti běsnícího zuřivce zatkli a odvezli do místního obecního vězení.

Opilec ovšem řádil i tam. Poničil zařízení šatlavy, především kamna, a litinovým plátem se pokoušel uhodit jednoho z četníků do hlavy.

Foto Rudolf Hůlka, ze sbírek Slovanské knihovny NK

Českoslovenští četníci na Podkarpatské Rusi, 30. léta 20. století

Denní tisk napsal: „Když četníci ho chtěli spoutat, Kraus uchopil kus litiny z rozbitých kamen a skočil po četníkovi. Četnický strážmistr vystřelil proti útočníkovi z pistole a Kraus, známý rváč, již několikráte trestaný, byl zasažen do srdce a skácel se mrtev."

Zasahující četníky čekalo přísné vyšetřování. Zejména bylo nutné zjistit, zda se použití střelné zbraně s následkem smrti odehrálo oprávněné v mezích zákona. Jak vyšetřování dopadlo, už není známo.

Sebevražda na četnické stanici

Četnický závodčí Josef Čejpa měl teprve pětadvacet let, když si 10. června 1920 vzal život. Zastřelil se ze služební pušky přímo na četnické stanici ve Vlachově.

Madíka Čejpu přivedly k četnictvu ideály a romantické představy. Začal na četnickém oddělení v podkrkonošském Trutnově, kde vykonával službu bez problémů a kázeňských přestupků.

Pak ale byl Čejpa převelen na Podkarpatskou Rus. Zařadili ho k polnímu četnictvu, konkrétně na vlachovskou stanici v okrese Sevljuš. Dlouho tam nešťastník bohužel nevydržel.

Psychicky nevyrovnaný mladík náročnou službu ve vzdáleném regionu tehdejšího Československa nezvládal. A tak se četnickou stanicí rozlehl nečekaný výstřel…

Příčiny jeho osudného činu shrnuly vyšetřující orgány četnictva do dvou slov – „náhlá nepříčetnost"… Dva dny po sebevraždě byl četnický závodčí Josef Čejpa pohřben na vlachovském hřbitově.

Nikdy nedopadený zloděj

Sto tisíc a tři tisícovky tehdejších československých korun k tomu štípl 31. března 1924 z příruční pokladny hospodářské správy zemského četnického velitelství pro Podkarpatskou Rus v Užhorodě drzý zloděj. Kdo to byl? Snad civilní zaměstnanec četnického velitelství Ivan Buzek. Nepřišel totiž bez omluvy do práce, a třebaže po něm četnictvo zahájilo pátrání na celém území ČSR, nebyl nikdy vypátrán. Ukázalo se, že Ivan Buzek nedávno požádal o cestovní pas, který mu byl opravdu vystaven.

Při vyšetřování, které v Užhorodě vedli pracovníci ministerstva vnitra z Prahy, se ukázalo, že ve výstrojním skladišti velitelství chybělo celkem 23 pistolí s náboji. Také tento lup byl připsán Ivanu Buzkovi.

Už v dubnu 1924 doručila pošta do Užhorodu pohlednici, kterou poslal právě hledaný Buzek ze Španělska. Napsal, že se četníci „nemají namáhat s pátráním po něm a po penězích". Obvinění z krádeže zbraní a střeliva ale striktně odmítl. Není prý „sprostý zločinec"…

Ze Španělska pak Ivan Buzek vycestoval zřejmě do Jižní Ameriky. Tam jeho stopa skončila… Zda to byl opravdu on, kdo ukradl kromě peněz i zbraně a střelivo, je dodnes nejasné.

Vidle a sekery proti financům

Skoro stovka vesničanů s vidlemi a sekerami v obci Botar u někdejší československo-rumunské hranice zaútočila na hlídku finanční stráže. Dvojice financů do vsi přijela vyšetřovat případy podloudnictví, které tu byly na denním pořádku.

Případ popsal v knize Financem na Podkarpatské Rusi Josef Nevyhoštěný, někdejší pracovník finanční stráže, který tam vykonával službu v letech 1930 až 1939.

Vzpomínal, že ozbrojený dav uvěznil oba úředníky finanční stráže v domě starosty obce. Několikrát se pokusili dům opustit, ale běsnící dav na ně pokaždé zaútočil. Proto se museli stáhnout zase zpět. Měli u sebe sice služební zbraně, ovšem za každou cenu se chtěli vyhnout krveprolití.

Botarský starosta zkusil tajně poslat obecního sluhu pro posily nebo pro četníky, někdo si ho ale brzy všiml. Vesničané sluhu zmlátili a nedovolili mu odejít z obce pryč.

Teprve v deset večer se lidé uklidnili a začali se postupně rozcházet do svých chýší. Toho využili oba financové a z Botaru se tajně vytratili, aby se vrátili na služebnu do Petrova. Případ se podle Josefa Nevyhoštěného dostal k soudu. Ovšem zda a jaké tresty padly, není s odstupem více než osmdesáti let, známo.

Trvalý, leč neúspěšný zápas…

Podle dobového tisku bylo na Podkarpatské Rusi přeshraniční pašeráctví na denním pořádku. „Není dne, aby se nevyskytla přestřelka na československo-maďarské hranici mezi podloudníky a finanční stráží," informoval 8. července 1934 deník Polední list.

Vesničané pašovali přes hranici zejména obilí, vejce, prasata, koně, ale i lihoviny a tabák.

Připomeňme si alespoň některé případy.

Skupinu ozbrojených pašeráků zastihla hlídka československých celníků 7. července 1934 v těsné blízkosti státní hranice s Maďarskem u obce Popovo na Podkarpatské Rusi. Při úředním zákroku se strhla přestřelka, které padl za oběť jedenatřicetiletý pašerák Koloman Kokša z Popova.

Téhož dne, také u obce Popovo, dopadla hlídka finanční stráže jinou skupinu pašeráků. Po výzvě »jménem zákona«, aby zůstali stát, odhodili podloudníci pašovaný kontraband na zem a dali se na útěk. Celníci za nimi vystřelili a těžce zranili devětadvacetiletého Nikolaje Tofta (29) z maďarské obce Tiszakerecseny.

V obci Palaď zase celníci střelbou těžce zranili pašeráka Josefa Rosingera. Byl převezen do nemocnice v Berehovu.

Českoslovenští celníci a financové fakticky po celou dobu, kdy tehdejší Podkarpatská Rus byla součástí naší republiky, sváděli s podloudníky zápas. Trvalý, úporný, mnohdy i krvavý, leč víceméně neúspěšný…

ALEŠ PIVODA

Poznámka autora: V seriálu jsou použity zeměpisné názvy tak, jak je v příslušných letech uváděl denní tisk.

Родный край
Додаток до новинкы Podkarpatská Rus

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духновіч

Русиністіка є на Пряшівскій універзіті вже 20 років

Русины на Словакії припоминають собі тот рік два юбілеї повязаны із высокошкольсков русиністіков. Перед двадцятьома роками зачало діяти на Пряшівскій універзіті в Пряшові Одділіня русиньского языка і культуры під втогдышнім Інштітутом реґіоналных і народностных штудій. По десятьох роках із одділіня вытворив ся Інштітут русиньского языка і культуры, котрый днесь належыть під Центер языків і культур народностных меншын.

Інштітут, котрый із той нагоды приготовлює в днях 17-го аж 20-го октобра 2018-го року меджінародну наукову конференцію, днесь забезпечує бакаларьскы, маґістерьскы і докторандьскы штудії. Лем пару днів назад похвалив ся наш інштітут тым, же Михал Павліч став першым доктором в области русиньской літературы і є єдночасно першым штудентом, котрый на тій інштітуції абсолвовав вшыткы три ступні высокошкольской освіты. Но русиньскый язык на універзіті, русиністіка пише свою історію вже од 19-го столітя.

Із історії русиністікы на універзітах

Як пише професор Павел Роберт Маґочій, перша катедра втогды „руського“ языка была заснована в децембрі 1848-го року на Львівскій універзіті. Тоту філологію вів Яков Ґоловацькый, вызначный поет, писатель і фолкльоріста. У Львові в тім часі на катедрі учіли ся вшыткы штуденты із Австро-Угорьской імперії, хоць вешкына із них походила із Галичіны. Кедь у 1867-ім році Ґоловацькый одышов із катедры, была на ній прията українська орьєнтація і таков зістала аж до свого запертя у 1939-ім році.

Перша універзітна катедра, котра занимала ся чісто навчаньом Русинів на юг од Карпат, была заснована аж у 1919-ім році в Будапешті як Катедра русиньского языка. Вів єй лінґвіста, котрый походив із Підкарпатьской Руси, Александер Бонкало. Він передавав лекції із русиньского языка і культуры і так само опубліковав дакілько учебників. Мадярсько засновало тоту катедру, бо думало, же далше буде рядити теріторіями, котры были населены Русинами. Но як раз в тім часі были теріторії Русинів на юг од Карпат приєднаны до новой Чехословацькой републікы, што было потверджене о рік пізніше в Тріяноньскім договорі. Кедьже політична сітуація односно русиньскых земель не скінчіла так, як хотіло Мадярьско, держава стратила інтерес о русиньску катедру на Будапештяньскій універзіті і в році 1924 єй заперли.

Хоць меджівойновый період быв у многых областях про Русинів позітівным, в припаді русиньского універзітного школства ся Празі нич допереду рушати не подарило. Дві десяткы років говорило ся о вопросах сотворіня універзіты на Підкарпатьскій Руси, но планы зістали нереалізованы. Сітуація не змінила ся ани по тім, што Підкарпатьску Русь обсадило фашістічне Мадярьско.

Вступ Червеной армії на теріторію Підкарпатьской Руси значів освободжіня од фашістів, но так само і новы страданя Русинів – анексію теріторії і приєднаня до совітьской України, українізацію Русинів і на довгы роки вычеркнутя Русинів з мапы народів світа, і то нелем в Совітьскім союзі, але і у державах втогдышнього комуністічного блоку. Хоць у 1945-ім році была заснована Ужгородьска державна універзіта, політика Москвы не дозволяла, жебы на ній была якась окрема катедра присвячена русиністіці, вшытко односно языка і культуры Русинів навчало ся в контексті україністікы.

Вынятком в комуністічнім періоді была Югославія. Там на Новосадьскій універзіті у 1972-ім році засновали русиньскый „лекторат“. Пізніше тот лекторат быв перетвореный на Катедру русинського языка і літературы, котра діє доднесь. Катедра брала активну участь в рамках навчалной і выдавательской діялности, но проблемом зістало, же она майже цалком концентровала ся лем на язык і культуру Русинів Войводины. І так Русины карпатьского реґіону не мали далше свойой русиністікы.

**По 1989-ім році –
третє воздрожіня Русинів**

По 1989-ім році і політічных змінах, коли Русины зачали період такзваного третього народного возродіня, вернув ся і вопрос русиністікы на універзітній уровни.

Першов ластівков была Катедра украіньской і русиньской філології, котра выникла на Высшій педаґоґічній школі в Ніредьгазі, од року 2000 Ніредьгазька высша школа, яку основав Іштван Удварій. На катедрі навчав ся русиньскый язык, історія і культура. Катедра існувала до 2014-го року. По тім, што была зрушена, Михаіл Капряль, котрый на ній діяв як доцент, іщі веце раз різныма способоми пробував обновити русиньску філологію в Мадярьску, но тоты намагы до того часу не были успішныма.

У 1998-ім році выникла высокошкольска русиністіка на Словакії, у 2001-ім році придала ся ку державам з русиністіков і Польща. Там в тім часі выникло Одділіня лемківско-русиньского языка при Інштітуті російской філології Педаґоґічной академії в Кракові, де ся штудовала російска філологія із лемківско-русиньскым языком. Но ани тота русиністіка, подобно як в Мадярьску, днесь вже не існує. Свою діялность закінчіла в році 2017.

**Русиністіка
в Пряшові**

Кедь Русины на Словакії хотять будовати своє школство, є ясным ділом, же на тоты цілі треба приготовити учітелів. Як раз тот факт выжадав собі мати русиністіку в рамках універзітного школства.

1-го септембра 1998-го року выникнув Інштітут народностных штудій і чуджіх языків Пряшівскої універзіты в Пряшові, котрый мав цілоуніверзітну діялность. Його інтеґралнов частьов было і Одділіня русиньского языка і культуры з трьома робітниками: двома начно-педаґоґічныма, котрыма были Василь Ябур і Анна Плішкова, і єднов адміністратівнов силов. У 2006-ім році дішло ку зміні назвы інштітуту на Інштітут реґіоналных і народностных штудій і ку зміні його штатуту і заміряня. В дослідку тых змін было одділіня зредуковане лем на „ґрупу про русиньскый язык і культуру“ в рамках нового Одділіня про баданя народностной проблематікы. Далша зміна пришла 1-го марца 2008-го року, коли на універзіті выникнув окремый Інштітут русиньского языка і культуры, котрый такым способом фунґовав аж до 2015-го року.

У 2015-ім році дішло ку далшій орґанізачній зміні, котра дотулила ся пряшівскої русиністікы. На універзіті выникнув Центер языків і культур народностных меншын, під котрый быв підпорядкованый і русиньскый інштітут, вєдно із інштітутом мадярьскым і ромскым. Од 1-го марца 2018-го року є директорков того центру Анна Плішкова, котра єдночасно веде і Інштітут русиньского языка і культуры.

За 20 років діялности нашого інштітуту окрім того, же занимать ся науков, писаньом учебників, пряшівска русиністіка выбудовала собі свою штруктуру. Інштітут поступно акредітовав вшыткы три высокошкольскы проґрамы заміряны на русиньскый язык і літературу – бакаларьскый, маґістерьскый і докторьскый і Пряшівска універзіта є днесь єдинов у світі, котра реалізує вшыткы три проґрамы. Першым чоловіком, котрый абсолвовав цілу тоту контіґуалну освіту став кінцьом авґуста обгайобов свойой дізертації уж споминаный Михал Павліч.

Вдяка пряшівскій русиністіці є днесь Пряшівска універзіта так само єдина у світі, котра орґанізує шторік і Меджінародну літню школу русиньского языка і культуры, де приходять штуденты з різных держав світа.

Наша русиністіка в Пряшові є днесь професіоналнов інштітуціёв, котра має в універзітнім світі своє мено. Майме надію, же тот інштітут буде святковати і далшы округлы юбілеї свого успішного діяня, і же поступно зачнуть ся появляти нелем векшы числа його абсолвентів, но і векшы числа основных ці середніх школ, в котрых буде проходити і навчаня русиньского языка, што є єднен із головных цілів, про котрый інштітут потребуєме.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Znamenité články profesora Popa

Články Ivana Popa jsou znamenité, historicky přesné a odkrývají způsoby vládnutí bolševiků. Díky za číslo 2 s jeho článkem o generálu H. Píkovi i za vaše připomenutí, že pan profesor oslavil osmdesátiny. Chci mu znovu poděkovat za jeho projev, který byl v Brně na slavnosti k výročí republiky přečten 28. X. 2016. Také ho chci požádat o projev ke 100. výročí ČSR. **Jan Kruml**

Jsem tak trochu Rusínka…

Ráda bych vám poděkovala za činnost vašeho spolku. Jsem tak trochu Rusínka. Můj otec se narodil v podhorské vesnici Kušnica. Nevím, zda tam mám ještě příbuzné, jelikož otec zemřel před 20 lety a byl nejmladší ze synů. Žijí tam snad už jen děti mých sestřenic. V roce 1966 jsme tuto krásnou vesničku navštívili, poznali milé lidi, ale bohužel už jen část naší rodiny. Ráda bych si přečetla váš časopis. Doufám, že je možné jej číst na internetových stránkách. **Božena Veselá**

(Pozn. red.: Na našich internetových stránkách si lze přečíst aktuální i starší čísla našeho časopisu.)

O smutném výročí osady Stráž

Letos v listopadu uplyne 80 let od vyhnání našich spoluobčanů z Podkarpatské Rusi. Moje rodina byla vyhnána z osady Stráž, kterou s podobně zapálenými vlastenci vlastníma rukama postavila. Státem přidělená pole byla zčásti bažina, zčásti puszta (neúrodné, suché pastviny). Pusztu zavlažili, bažiny vysušili, postavili si usedlosti. Když konečně začali žít a hospodařit, byli s "holými zadky" vyhnáni. Konkrétně moje rodina "bydlela" na podlaze sokolovny obce Lažánky u Brna.

Já už v současné době usiluji o jediné – aby se na historii budovatelů Podkarpatska. kteří byli nemilosrdně vyhnáni ze svých pracně vybudovaných domovů a poté dvakrát okradeni o náhradu, kterou SSSR za jejich majetky zaplatil, nezapomínalo. Po zkušenostech, které mám, je i toto příliš. Od JUDr. Křečka, který pracuje u veřejného ochránce práv jsem se dověděl, že není politická vůle.

Přesto si dovoluji – jako člen SPPR – obrátit se na vás s žádostí, abyste ve vašem časopise 80. výročí vyhnání našich předků připomenuli. A nejenom to, myslím si, že by se toto výročí mělo připomenout i v našich veřejných sdělovacích prostředcích, i když "není politická vůle". V příloze zasílám vzpomínky paní Marie Čubokové, která se narodila v roce 1931 v Osadě Stráž a doposud žije v obci Úvalno na Jesenicku. O historii osady Stráž napsal knihu Jan Drozd – Sedláci z velkého dvora. Knihu vlastním a v případě zájmu vám ji rád zapůjčím. V příloze zasílám úryvek.

Josef Špaček

(Pozn. red.: Článek o paní Čubíkové připravujeme do příštích čísel.)

Dopis ve věci Rusínů

Skupina aktivistů z východočeského regionu rusínské i české národnosti (**Jan Kasič**, **JUDr. Petr Šáda**, **Miroslav Verner**) poslala otevřený dopis europoslankyni Kateřině Konečné a poslankyni PS Parlamentu ČR Květě Matuševské, týkající se situace Rusínů na Ukrajině. Z textu vyjímáme: „V tomto roce si připomínáme 100. výročí vzniku Československé republiky, která již bohužel neexistuje. V této souvislosti si Vás dovolujeme požádat o pomoc pro jeden z tehdejších státotvorných národů. Tím národem jsou Rusíni, kteří tvoří kořenové obyvatelstvo Podkarpatské Rusi, nyní Zakarpatské oblasti Ukrajiny. Přestože Rusíni jsou ve všech zemích EU ale i jiných, kde žijí (ČR, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko, Chorvatsko, Srbsko, USA) uznáni za samostatný národ, na Ukrajině tomu tak není a jsou označováni za Ukrajince. Nemají svoje školství a jejich představitelé jsou střídavě označováni za agenty Moskvy nebo Budapešti. Bez mezinárodního tlaku kyjevský režim nehne v této věci ani prstem. Proto se na Vás obracíme s žádostí o pomoc našim bývalým spoluobčanům, kteří jsou ve své vlasti diskriminováni.“ V historickém exkursu dále autoři dopisu připomínají, že Podkarpatská Rus nikdy nebyla součástí ruského státu. Od 16. století žijeme společně s Rusíny v jednom státě, nejprve v habsburské monarchii, posléze v Československé republice. Dopis končí: „Věc, která trápí naše bývalé spoluobčany a jejich potomky je okolnost, že jsou při zájmu o práci v ČR podrobováni ponižujícím procedurám. Proč nemohou mít stejný režim jako Slováci, také naši bývalí spoluobčané?“

Hledám dobové snímky Mukačeva

Připravuji k obnovenému vydání knihu *Na frontu přes gulag*, vzpomínkové vyprávění pana Vasila Dulova, který pocházel z vesnice Lalovo poblíž Mukačeva. Chtěl bych se vás v této souvislosti dotázat, zda ve Společnosti přátel Podkarpatské Rusi nevlastní někdo pár dobových fotografií z Mukačeva a okolí, jimuž bych rád knížku doplnil.

Jindřich Fiala jifi.s@post.cz
www.JindrichFiala.cz

Foto Emil Čeremeta

O osobním jubileu, české vlajce i trvající sounáležitosti

Při současných oslavách stoletého jubilea si hodlám též ohřát svoji polévku (nesnáším zdrobněliny). Je tomu totiž deset let, kdy mi přijala redakce Podkarpatské Rusi první rukopis. Po prvním článku vycházely čtyřikrát do roka stati a úvahy na podkarpatoruská témata.

Je dobře, že se můžeme radovat ze stále panující vzájemné náklonnosti, která je mezi oběma našimi zeměmi Není to samozřejmost, že lidé mají zdejší srdcem stále blíž k nám, než k blízkému Slovensku, Polsku, nebo Rumunsku. Jistě, příliv rusínských pracovníků k nám má kořeny již z 1. republiky. I nadále jim však víc vyhovuje naše mentalita, tolerance, demokratičnost. Návštěvníci užhorodského Klubu přátel TGM se dovídají, jak místní nadšenci a obdivovatelé všeho, co je spojeno s ČSR dnes i v minulosti, touží pro Ukrajinu získat status podobných hodnot.

Chválu samozřejmě zaslouží výzdoba klubovny nesoucí jméno TGM, která představuje návštěvníkům výjevy minulých i současných dějů v naší vlasti.

Před léty jsem byl ve sporu s pracovníkem, který silně obhajoval instalování českého praporu obrovských rozměrů, avšak s nepřesnou skladbou barevných pásů – žel, i u nás zjev stále běžný. Sám jsem k podobnému lajdáckému zacházení s naší vlajkou citlivý. Byla pro nás jakousi spojnici mezi Prahou a Užhorodem – obzvláště při svátcích jsme si to pouto silně uvědomovali. Dnes je vztah k naší vlajce lhostejný, národ není v nebezpečí. Pouze jsem se divil, že jsem byl v klubovně v tom banálním sporu osamocen. Možná proto, že ostatní si nebyli moc jisti, jak má vlajka vypadat.

Ale i zde se blýská na lepší časy. Při letošní červencové návštěvě klubu nás uvítal Ivan Latko slovy: „Byl tu český generální konzul a nařídil nám změnit vlajku do správné podoby.“ Tak vida, až vysoká diplomatická autorita byla vyslyšena, když jde o nápravě tak samozřejmé věci.

I když byla naše milá vlajka víckrát v ohrožení a její vyvěšování zakazováno, zdálo by se, že jí nic nehrozí. A přece měla ještě nedávno namále. Mám na mysli dobu rozdělování ČSR, kdy především Mečiar trval na tom, aby se zánikem Československa zmizela i jeho vlajka. Když se ukázalo, že i náš prémier Klaus nebyl proti, zpozorněl jsem. Tento především pragmatický politik byl pro úspěšné jednání ochotný k ústupkům; vzdát se čs. vlajky bylo celkem nerizikové. Naštěstí česká veřejnost byla jiného mínění, a tak jsme naši krásnou vlajku uchovali, snad navždy. Oslavovat stoleté výročí vzdor změněné podobě státu není prohrou mužů roků 1918, když vidíme trvající společné stmelení národů Česka, Slovenska a Zakarpatska.

JAN ROMAN

Podkarpatská Rus – časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, 27. ročník, č. 3/2018. Redakce: Agáta Pilátová, Tomáš Pilát, rubrika Rodnyj kraj Petro Medviď. Grafická úprava a sazba: Ondřej Huleš. Tisk: Tiskařské služby Rudolf Valenta. Evidenční číslo MK ČR E 10937. Vychází za podpory Ministerstva kultury ČR. E–mail redakce: agata.pilatova@tiscali.cz Internet: www.podkarpatskarus.cz. Kontaktní adresa: Dům národnostních menšin, Společnost přátel Podkarpatské Rusi, Vocelova 3, 120 00 Praha 2. Předáno do tisku 25. září 2018, vyšlo v červnu 2018. Příspěvky jsou redakčně upravovány a mohou být i kráceny.